

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

Poruchy funkcí rodiny a jejich příčiny

Bakalářská práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Jiřina Manethová

Poruchy funkcí rodiny a jejich příčiny

Olomouc 2014

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Kadlec

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Poruchy funkce rodiny a jejich příčiny“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Za hodnotné rady, odborné vedení práce a připomínky k vypracování této bakalářské práce děkuji panu vedoucímu práce Mgr. Tomáši Kadlecovi. Také děkuji svým příbuzným za trpělivost při vypracovávání práce, psychickou podporu a za jejich doporučení a hodnocení.

Obsah

ÚVOD	2
1 RODINA	3
1.1 Úvod do problematiky	3
1.2 Vznik rodiny	4
1.3 Typologie rodin.....	4
1.4 Stručná historie rodiny.....	8
2 FUNKCE RODINY	11
2.1 Biologicko-reprodukční funkce	11
2.2. Ekonomicko-zabezpečovací funkce	11
2.3 Ochranná funkce	12
2.4 Výchovná funkce	13
2.5 Socializační funkce	13
2.6 Emocionální funkce	14
3 PORUCHY FUNKCE RODINY	16
3.1 Neúplné rodiny	16
3.2 Nejčastější příčiny poruch	16
3.3 Prevence proti začínajícím poruchám.....	20
4 ALKOHOLISMUS V RODINĚ	22
4.1 Definice alkoholismu, jeho příznaky a následky	22
4.2 Spouštěče alkoholismu v rodině	26
4.2 Vliv alkoholismu rodičů na vývoj dětí	28
4.3 Následky alkoholismu v rodině	30
4.4 Jak předejít rozvíjení alkoholismu?	33
5 VLIV PORUCH RODINY NA DĚTI	34
5.1 Vliv alkoholismu dospělých na mládež	35
5.2 Poruchy příjmu potravy jako následek nefunkční rodiny	37
5.3 Deprese a psychosomatická onemocnění	39
5.4 Jak do svých problémů nezatáhnout děti	41
ZÁVĚR	42
SEZNAM GRAFŮ	43
SEZNAM ZKRATEK	43
LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE	44
ANOTACE	46

ÚVOD

Tématem práce jsou poruchy funkce rodiny a jejich příčiny včetně dílčích náležitostí, které s tím souvisejí. Toto téma jsem si zvolila, jelikož se o danou problematiku zajímám a ještě před samotnou volbou tématu práce jsem ráda četla odborné články, které pojednávaly o funkcích rodiny a jejich poruchách. Při strukturování osnovy a přesného znění názvu práce jsem čerpala právě z těchto dříve nabytých znalostí a během plánovací fáze práce jsem vycházela i z některých přečtených článků. V odborné literatuře je toto téma relativně dobře zpracované, ale ve své práci chci poskytnout na tuto problematiku jiný pohled.

Hlavním cílem práce je popsat nejčastější poruchy funkcí současné české rodiny a jejich příčiny. Zaměřím se zejména na problematiku alkoholismu v rodinách a jeho dopad na děti. Nejprve jsem se zaměřila na to, jak vůbec rodina vzniká, podle čeho se rozlišují typy rodin a podíváme se i na stručnou historii rodiny. Druhá kapitola se zabývá funkcemi rodiny a různými pohledy na ně – pedagogický, sociologický a psychologický. Dále má práce pojednává o poruchách funkcí rodiny a o neúplných rodinách. Čtvrtá kapitola je stěžejní, protože jsem si vybrala jako hlavní příčinu poruch funkcí rodiny alkoholismus. Ten si rozebereme podrobněji, protože je to v ČR jeden z hlavních společenských problémů. Snažila jsem se zjistit, čím se nejčastěji spustí alkoholismus, dále jsem poukázala na jeho vliv v rodině a nakonec jsem se ještě věnovala tomu, jak této nemoci předejít. V poslední kapitole jsem se pokusila nejprve shrnout vliv probíraných poruch funkcí rodiny na děti a dále osvětlit problémy dnešní mladé generace, které mohou mít souvislost s alkoholismem rodičů a neměly by se brát na lehkou váhu – ať už je to zvýšené užívání návykových látek, poruchy příjmu potravy nebo psychické potíže.

Co se týká metod užitých při zpracovávání práce, nejprve jsem musela analyzovat dostupnou literaturu. Následně jsem za použití syntézy slučovala nabyté znalosti a tvořila text práce. Nejvíce jsem aplikovala indukci, tedy postup od jednotlivostí k obecnějšímu. Musela jsem myslet divergentně a vyhledávat všechny možné varianty řešení daných problémů. Snažila jsem se postupovat logicky, aby práce navazovala. Nakonec jsem ještě provedla sekundární analýzu dat a doplnila chybějící fakta a výsledky.

1 RODINA

Abychom se přiblížili tématu a cílům práce, musíme si nejprve objasnit, co to vlastně rodina je, jak vzniká a jak se rozděluje. Tomu se věnuje první kapitola práce. Také stručně uvádím historický vývoj rodiny, což pomůže osvětlit podobu české rodiny v současnosti.

1.1 Úvod do problematiky

Z historického hlediska je rodina základní stavební jednotkou každého státu. Prakticky každá společnost měla v historii společenství označované jako rodina, případně dříve tlupa nebo klan. Moderní rodina je obvykle tvořena otcem, matkou a nedospělými dětmi. *„Rodina odedávna a především existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. (...) Reprodukuje člověka nejen jako živočicha, zprostředkuje mu vrůstání do jeho kultury a společnosti. Rodina krom toho propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity.“*¹ Pro dítě je to první společenské uspořádání, do kterého se zařadí.

Děti se od svých rodičů učí dovednosti, schopnosti a návyky nezávislé na jeho pohlaví, ovšem pro správný pohlavní a duševní vývoj je nutná přítomnost obou rodičů, nebo alespoň jiné ženy či muže (babička, teta, nová snoubenka/snoubenec). Rodiče musí na své děti nejen mít čas, ale musí je podporovat, dokazovat jim svou lásku a pečovat o ně. Stabilní zázemí rodiny je nenahraditelné. *„Rodina je těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně dospělý člověk opírá pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti své existence, na nich závisí jeho psychická pohoda i zdraví. Děti i partner dospělému zrcadlí jeho chování. Umožňují mu vidět se realisticky. Dospělý se svými dětmi znovu prožívá vlastní dětství a může se vyhnout chybám, které na něm spáchali jeho rodiče. Rodina dospělému rozšiřuje jeho sociální pole. Díky partnerovým příbuzným i díky kontaktům svých dětí přichází do styku s mnoha lidmi, s nimiž by se jinak neseťkal.“*²

¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 8.

² Tamtéž, s. 9.

1.2 Vznik rodiny

Hned na začátku práce je třeba vymezit rodinu, abychom se vyhnuli pozdějším nejasnostem.

Rodina - malá primární společenská skupina založená

- na svazku muže a ženy,
- na pokrevním vztahu rodičů a dětí nebo na vztahu jej nahrazujícím (osvojení),
- na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznávané role vyplývající ze soužití,
- na souhrnu funkcí, které podmiňují existenci společenství a dávají mu vlastní význam vztahu k jedincům i ke společnosti.³

Aktuálně se v české rodině mění trendy ohledně manželství. Během 90. let 20. století sledujeme v české populaci mírný nárůst rozvedených manželství: více mužů a žen, ale i děti má zkušenost s rozvodem. Podle studie Ludmily Fialové z roku 2000⁴ považuje téměř 70 % mladých lidí pro sebe za nejlepší soužití na zkoušku. Do manželství vstoupit chtějí, ale až poté, co si společný život s partnerem vyzkoušejí. Zdá se, že mladých lidí, kteří budou mít zkušenost s předmanželským soužitím, bude u nás v nejbližších letech přibývat.

Na vznik rodiny může být pohlíženo dvěma způsoby – buď se za vznik považuje den uzavření manželství, které je symbolem spojení dvou lidí, nebo se také za vznik rodiny označuje den narození dítěte. Podle mě je vznik manželství pouze předstupěň vzniku rodiny – dokud se snoubenci nestanou matkou a otcem, nemluvíla bych o rodině jako takové, protože by samotné soužití partnerů nenaplnovalo výše uvedenou definici.

1.3 Typologie rodin

Co se týče dělení rodin na různé typy, pedagogický a sociologický pohled se vzájemně doplňují, a proto jsem je spojila do jedné části. Rozdělení z psychologického

³BAUMAN, Z. *Sociologie*. Praha: Orbis, 1965.

⁴FIALOVÁ, L. et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

hlediska je už značně odlišné. V sociologii se nejčastěji píše o rodině nukleární úplné a neúplné a bezdětném partnerství, na které se na následujících stránkách zaměřím.

Podle struktury můžeme rodiny rozdělit na nukleární (oba rodiče a jejich děti), polygarní (jeden z rodičů má společensky uznávanou vazbu s dalším partnerem či partnerkou), které jsou v drtivé většině polygynní, což znamená, že muž má více manželek, a je tedy otcem ve více rodinách. Toto uspořádání je však výjimečné, protože mnohoženství si mohou dovolit jen nejvyšší společenské vrstvy. Posledním typem v této kategorii je pak rodina rozšířená – vzniká rozšířením o další generaci (například se manželský pár s dětmi rozhodnou sloučit domácnost s prarodiči).

Podle kompletnosti můžeme rozlišovat **úplnou a neúplnou rodinu**. Jak už jsem naznačovala výše, úplnou rodinou myslím oba rodiče a jejich děti. Rodina neúplná má mnoho podob, ale podstatná charakteristika je, když chybí buď jeden z rodičů, nebo děti. Úvodem bych ráda zmínila, že i rozvedení rodiče by se měli vzájemně respektovat, nezatahovat do svých sporů děti a nebrat si je jako „rukojmi“. Nyní si podrobněji rozebereme různé podoby neúplné rodiny.

Neúplná rodina s chybějícím otcem (rodina svobodné matky). Tento typ neúplné rodiny je myslím v moderní české společnosti nejčastější. Ač by se mohlo zdát, že jde o výsledek emancipace a vyššího vzdělání žen, D. Hamplová tvrdí opak: „*typickou českou neprovdanou matkou je naopak žena se základním vzděláním z ekonomicky slabého regionu*“.⁵ Otec může v rodině chybět z různých důvodů – jednak může být neznámý v případě mladé svobodné matky, která vystřídala vícero krátkých známostí a nečekala těhotenství, nebo může u plánovaného těhotenství dojít k narušení citového vztahu (odcizení) mezi partnery po narození dítěte (ať už rozchod, nebo rozvod) – matky si často nechávají dítě, aby přiměly otce ke sňatku, přestože by soužití s ním mohlo být konfliktní. Ve společnosti je díky stereotypům na svobodné matky pohlíženo s despektem. Poslední možností, kdy chybí v rodině otec, je jeho úmrtí.

Zaměřím se však na „*nejobvyklejší typ*“⁶ rodiny svobodné matky, tedy děti jsou v péči matky a otec žije odděleně. Ať už k rozchodu s otcem dojde jakkoli, měla by vždy být uskutečněna dohoda o styku dětí s oběma rodiči – buď mezi nimi, nebo v horším případě soudní cestou. Otec má nadále vyživovací povinnost ke svým dětem, musí platit tzv. alimenty. Pokud s tím nesouhlasí dobrovolně, jsou mu vyměřeny soudem. Podle mého

⁵HAMPLOVÁ, D. et al. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2007.

⁶ Tamtéž.

názoru mohou některé svobodné matky trpět osamělostí (záleží na osobnosti každého) a některé trápí odmítavý postoj otce, pokud si za něj nenajdou náhradu v podobě tolerantnějšího muže. Také děti jsou postiženy absencí otce, zejména chlapci. „*Otec je vzor nejen tím, co sám dělá, je i vzorem spolupráce (pokud s matkou opravdu spolupracuje). Otec je významný i pro dceru. V literatuře se cituje zjištění, že dcery vychovávané bez otce tendují v dospělosti k extrémnějším postojům vůči mužům, tzn. buď k nekritickému obdivu, nebo k naprostému odmítání mužů.*“⁷ Některé z těchto matek, mají-li negativní vztah k otci, ho záměrně před dětmi pomlouvají a očerňují, aby u nich vypěstovaly neoprávněný odpor na základě těchto pomluv a omezily styk dětí s ním. Jiné matky mohou záměrně zamezovat styku dítěte s otcem a jeho rodinou a připravují tak své děti o důležité kontakty s příbuznými, např. kvůli tomu, že se samy nesnesou s tchánem nebo tchýní, ale dětem tak odejmou právo na oba prarodiče. V extrémních případech používají matky všechny tyto praktiky současně, nebo dokonce „unesou“ dítě do zahraničí, aby za nimi partner nemohl.

*„Dítě skoro nikdy nemá sourozence, protože skoro žádná svobodná matka nemá za svobodna více dětí a jen velmi málo svobodných matek se později vdá a přeje si mít další děti. Z toho vyplývá, že vazba mezi svobodnou matkou a jejím dítětem je silnější a nepochybně ovlivněna matčiným postojem k mužům. Dá se oprávněně předpokládat, že dítě svobodné matky bude mít víc problémů s navazováním partnerského vztahu a s rodinným soužitím.“*⁸

Neúplná rodina s chybějící matkou. Tato méně obvyklá forma neúplné rodiny může být buď ze stejného důvodu jako u chybějícího otce, tedy matka by se po rozchodu nebo rozvodu musela rozhodnout, že děti svěří do péče otci a sama bude bydlet bez nich. Na otce by pak zbyla veškerá péče o děti. Tento druh soužití není obvyklý nejen kvůli společenským stereotypům, ale hlavně kvůli silné citové vazbě matky na dítě. Nedovedu si představit ženu, která by se hned po porodu vrhla například na profesní dráhu a na děti úplně zanevřela. Jistě i takové případy mohou existovat, ale pro reálnější představu se budeme bavit o případě, kdy matka není přítomna v rodině z důvodu smrti (např. smrt při porodu).

Podle nastudovaných publikací jsem dospěla k názoru, že pokud chybí od útlého věku dítěti matka a nemá ji kdo nahradit, je to pro rodinu jedno z největších neštěstí. Dítě nemá kdo kojit, otec je zdrcený smrtí své manželky, všechnu péči by musel zastat on, který často na roli obou rodičů nestačí, a proto si hledá náhradní péči. V lepším případě se může

⁷MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 113.

⁸ Tamtéž.

dítěte ujmout babička, ovšem pokud to není možné, musí se otec porozhlédnout po chůvě. Pro rodinu je to cizí člověk, nicméně pokud vychovává dítě od raného věku, může se na chůvu fixovat a o to horší bývá ukončení služeb. Některé děti totiž získají pocit, že je to jejich matka a nedokážou nijak snadno pochopit, jaká je situace doopravdy. Konfrontace s realitou potom bývá bolestivá.

Dalším z typů rodiny, na které se zaměřím, je **bezdětné partnerské soužití**. Kdybych měla navázat na předchozí část, nebylo by nijak přínosné mluvit o úmrtí dětí. Pro každého rodiče je to jistě ta největší tragédie, když přijdou o své děti. Proto se zaměřím pouze na tu situaci, kdy děti chybí buď z důvodu odkládaného těhotenství, nebo z důvodu neplodnosti jednoho z partnerů. V první variantě bych ráda poukázala na jev, kdy partneři často příliš dlouho čekají se založením rodiny. Níže přikládám statistiku z roku 2004:

„Téměř 60 % respondentů se domnívá, že by se ideální věk otce při narození prvního dítěte měl pohybovat v rozpětí 25 až 29 let. Třetina dotázaných uvedla věk vyšší než 29 let a necelých 9 % dotázaných věk nižší než 25 let. V případě posuzování ideálního věku matky převládá názor (51 % dotázaných), že žena by měla porodit první dítě do 24 let. 44 % respondentů uvedlo věkový interval 25 až 29 let a pouze necelých 5 % považuje za nejlepší pro narození prvního dítěte věk 30 a více let.“⁹

Jak si můžeme povšimnout, názory ohledně věku matky a otce se citelně liší. Hypoteticky by pro dotazované bylo ideální, aby žena neměla více než 24 let, ale muž by měl mít 25 až 29 let. Patrně stále převládá názor, že otcové by měli být starší než matky, a to klidně o pět nebo více let. Je možné, že po skoro 10 letech by výzkum zase došel k jiným závěrům. Rozrůstá se trend „starých otců“, kteří se ožení např. s o 20 let mladší ženou a mají s ní dítě. Mám za to, že pro dítě to není nijak prospěšné, ba naopak mu hrozí, že o otce předčasně přijde.

Ještě se krátce podíváme na případ, kdy je jeden z partnerů neplodný. Někdy může jít jen o „neschopnost“ oplodnění koitálně a dá se řešit asistovanou reprodukcí, tzv. umělým oplodněním. Pokud je neplodnost prokazatelně definitivní, pak páru, který chce děti, nezbývá než zvolit adopci. Sice je zezáčátku obtížné zvyknout si na nevlastní dítě, ale čím dříve si jej rodiče přivlastní, tím lépe se s ním adaptují a ono je dokáže brát téměř jako vlastní rodiče.

⁹ ŠAMANOVÁ, G. *Představy o ideálním věku pro zakládání rodiny. Naše společnost, 2004.* Praha: CVVM SÚ AV, 2004. [online]© 2004 CVVM SÚ AV [cit. 2013-10-29] Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/vztahy-a-zivotni-postoje/predstavy-o-idealnim-veku-pro-zakladani-rodiny>

Psychologie dělí rodinu podle její schopnosti fungovat, a to na funkční, problémové, dysfunkční a afunkční.

a) funkční rodiny – ideální stav, kdy rodina funguje ve všech směrech. V realitě takřka nedosažitelný ideál, kterému je ovšem možné se přiblížit. Jsou definovány jako: *„Rodiny, ve kterých jsou dobré interpersonální vztahy a které jsou schopny zajistit dobrý vývoj a výchovu dítěte. [...] Rodina také společně hovoří o blízké i vzdálené budoucnosti, plánuje společné činnosti, pomáhá dětem hledat zařazení ve společnosti, očekává, že dítě bude v životě dále rozvíjet to, co mu rodiče svou prací i výchovou předali.“*¹⁰ Bohužel, zdaleka ne všechny rodiny takto fungují. Na různé typy poruch se v přehledu podíváme níže:

b) problémové rodiny – *„jsou takové, kde dochází přechodně k narušení osobních vztahů nebo k tíživé ekonomické či bytové situaci, ale není přitom ohrožen zdravý vývoj dítěte. Rodina je obvykle schopna situaci zvládnout sama nebo jen za pomoci malé společenské podpory. Může to být situace matky s dětmi po rozvodu, dlouhodobá vážná nemoc matky, péče o dlouhodobě nemocné či postižené dítě.“*¹¹

c) dysfunkční rodiny – tento typ rodin budeme v práci dále rozebírat, jedná se totiž o poruchy základních funkcí rodiny, tedy rodina neposkytuje zdravé prostředí pro vývoj dětí, jsou narušené vztahy mezi jednotlivci, ekonomická situace je nepříznivá, někdy jsou dokonce ohroženy základní potřeby dětí. Toto dysfunkční prostředí může být způsobeno nevhodným chováním rodičů, například užíváním návykových látek, letargií, nezájmem o vlastní děti nebo kriminalitou.

d) afunkční rodiny – *„jsou takové, které zcela ztratily svou funkci, děti jsou ohroženy, je nutno zajistit péči o ně v jiném prostředí, mimo rodinu. Afunkčních rodin je v naší společnosti málo, ale pokud rodina takto selhává, je třeba jednat rychle a pomoc pro děti zajistit bez dlouhých odkladů.“*¹²

1.4 Stručná historie rodiny

Pro účel mé práce bude jistě přínosné, když se podíváme na zjednodušenou historii rodiny. Nebudeme ovšem zabíhat do podrobností a zaměříme se pouze na základní podobu rodiny v průběhu času. V pravěku žili lidé v klanech a až do neolitické revoluce (8000 let př. n. l.) vládl matriarchát a kult ženy. Majetek se dědil z matky na dceru a často nebylo

¹⁰ROZSYPALOVÁ, M., ČECHOVÁ, V., MELANOVÁ, A. *Psychologie a pedagogika*. Praha: Informatorium, 2003, s. 148.

¹¹ Tamtéž.

¹²ROZSYPALOVÁ, M., ČECHOVÁ, V., MELANOVÁ, A. *Psychologie a pedagogika*. Praha: Informatorium, 2003, s. 149.

jasné, kdo je otcem dítěte. Pravěká rodina byla nejspíše široká a otevřená, tedy v jednom příbytku společně žilo více lidí (tzv. tlupy) a nemuselo nutně jít o pokrevní příbuzné. Po neolitické revoluci a usazení lidí na jednotlivých územích došlo k rozvoji řemesel, obchodu a vojenství – s tím se váže postupná změna v postavení žen a mužů (konec matriarchátu).

Když se posuneme do starověku, stojí za zmínku řecká kultura. Římská z ní vychází a liší se jen v několika náležitostech, které pro nás nejsou podstatné. Pozoruhodné ale je, že Římané ve svém prvním právním kodexu uvedli dodnes používanou větu: „rodina je základní jednotkou společnosti. „*V době předklasické, homérské, tj. v 8. a 7. století př. n. l., byla řecká společnost organizována podle širokých rodů. Rod, genos, byl soubor rodin, jejichž muži odvozovali svůj původ od společného předka, uctívali ho a používali jeho jméno. Rod měl krále, který byl představitelem kultu a nejvyšším politikem, neměl však kompetence hospodářské.*“¹³ Rodina byla přísně patriarchální, ženy vykonávaly všechny domácí práce, nedostávalo se jim vzdělání, nechodily do společnosti, muži pobývali doma málo a s manželkami příliš nemluvili. Pro srovnání: „*Muž se mohl rozvést bez všech formalit kvůli ženině nevěře nebo neplodnosti. Pokud se s neplodnou ženou nerozešel, vystavoval se sankcím nebo opovržení. Žena, chtěla-li se rozvést, musela se obrátit na státního úředníka, archonta, a ten posoudil její důvody. Nevěra manžela ji k rozvodu neopravňovala. Teprve prokázané bití od manžela a špatné zacházení byly uznány jako platný důvod. Na rozvedené ženy se hledělo s despektem, takže rozvod byl ze strany žen využíván jen jako poslední prostředek záchrany.*“¹⁴ Dnes by bylo podobné řešení rozvodů prakticky nemožné. Díky emancipaci, změnám mentality a formováním kultury do dnešní podoby mají sice oba manželé stejné právo na rozvod i bez takto závažných důvodů, ovšem kvůli tomu se rozvodů praktikuje mnohem více, než tomu bylo dříve.

Lawrence Stone¹⁵ uvádí tři fáze vývoje anglické rodiny od 16 - 19. století.

1. Převládaly nukleární rodiny v poměrně malých domácnostech:

- taková rodina ovšem nebyla zřetelně vymezena vůči obci,
- nebyla pro své členy citovým středobodem,
- rodina udržovala úzké vztahy s vlastní komunitou (obcí), včetně příbuzných,
- volba partnera a další aspekty byly podřízeny rodičům, příbuzným nebo obci,

¹³ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 22.

¹⁴ Tamtéž, s. 23.

¹⁵ STONE, L. *The family, sex and marriage in England 1500-1800*. London: Weidenfeld&Nicolson, 1977.

- rodina neměla příliš dlouhé trvání, neboť často zanikala smrtí jednoho z partnerů nebo časným odchodem dětí z domova.

2. Od poloviny 17. století do počátku 18. stol.

- existovala převážně ve vyšších vrstvách, odkud se posléze rozšířila do celé společnosti,
- nukleární rodina se stala zřetelněji vymezenou jednotkou,
- rodinné vztahy se výrazně odlišily od vztahů k ostatním,
- již kladen důraz na mateřskou a rodičovskou lásku.

3. Fáze znamenala postupné vyvinutí rodiny tak, jak ji známe dnes:

- rodina spjatá úzkými citovými vazbami, která se ve své domácnosti těší značné míře soukromí a soustřeďuje se na výchovu dětí,
- vytváření manželských vztahů na základě osobní volby, která vychází z romantické lásky nebo sexuální přitažlivosti.

Ačkoli jde o charakteristiku anglické rodiny, od zbytku evropských rodin, českou nevyjímaje, se v zásadě neliší. „Vedle výše popsaných charakteristických rysů byl obraz tradiční rodiny dlouhou dobu doprovázen i názorem, že rodina společnosti 16. – 18. století byla rozvětvená a vícegenerační. Tuto představu, jak dále upřesňuje Možný, podporoval i LePlayův koncept velké tradiční rodiny a jejího rozpadu v souvislosti s průmyslovou revolucí.“¹⁶ Podle Iva Možného jde tedy jen o mýtus, stejně jako domněnka, že nižší vrstvy měly více dětí – bylo tomu přesně naopak. Z toho pro mě vyplývá, že obecné pojetí rodiny se od 16. století příliš neměnilo.

¹⁶MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (Mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990.

2 FUNKCE RODINY

Posláním této kapitoly je uvědomění si hlavních funkcí rodiny. Rodina má mnoho funkcí, mezi něž patří zejména tyto funkce: biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací (ovlivňuje ekonomiku celého státu), ochranná funkce, výchovná (osobnostní vývoj jedince), socializační (začleňování do dané společnosti), emocionální¹⁷. Také dotváří kulturu každé společnosti a stará se o vznik dalších generací. Z těchto důvodů by se každý stát měl snažit podporovat rodiny různými způsoby. *„Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.“*¹⁸

2.1 Biologicko-reprodukční funkce

První z uvedených funkcí má význam nejen pro celou společnost, ale také pro všechny, kdo rodinu tvoří. Každá společnost vyžaduje pro úspěšný rozvoj pevnou reprodukční základnu. Proto se snaží jednotlivé společnosti regulovat porodnost různými způsoby, například sociálními dávkami a příspěvky. *„Existenci rodiny je také společensky a kulturně regulována sexualita. Demografický vývoj společnosti má též celou řadu sociálně – pedagogických souvislostí. Počet dětí, které využívají vzdělávací a výchovná zařízení, a jejich charakteristiky vytvářejí specifické požadavky na oblast institucionální výchovy a péče o volný čas dětí a mládeže.“*¹⁹

2.2. Ekonomicko-zabezpečovací funkce

Druhá funkce bere rodinu jako důležitý prvek při rozvoji ekonomického celku společnosti. Členové rodiny se zapojují jak do výrobní, tak i nevýrobní sféry vykonáváním určité profese a zároveň se rodina jako celek stává důležitým spotřebitelem, na kterém je

¹⁷DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve Statistickém a evidenčním vydavatelství, 1986.

¹⁸KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, s. 79.

¹⁹ Tamtéž.

trh dosti závislý. Poruchy této funkce se poté ukazují v materiálním strádání rodin, což mnohdy bývá následkem nezaměstnanosti nebo také vzrůstu výdajů. Ekonomická funkce v současnosti zároveň zaznamenala jistý posun k dřívější formě rodiny, která reprezentuje nezávislou hospodářskou jednotku, tedy rodinný podnik. „*V rámci rodinného systému se pak realizuje řada rozhodnutí týkající se využití materiálních a finančních prostředků, investic, výdajů- přerozdělování v rámci rodiny tak má významný sociální charakter – zdroje i výdaje mají odlišný charakter. Rodina se zde chová jako autonomní systém s výraznými prvky solidarity.*“²⁰

Dále je zajímavé poukázat na fakt, jak úplnost či neúplnost rodiny citelně ovlivňuje její blahobyť. Když se podíváme na kompletní rodinu, myšleno oba partneři (rodiče) a jejich děti, nejčastěji pracují oba rodiče, mají společný rozpočet a tím pádem se dělí o výdaje na chod domácnosti (nájem, inkaso, jídlo...). V případě, že jeden ze živitelů onemocní, není většinou rodina existenčně ohrožena. Příkladem neúplných rodin mohou být jednak rozvedení manželé, kdy péče o děti zůstává na jednom z rodičů, druhý platí alimony, ale žije odděleně. Je tedy jasné, že na tom rodiči, který pečuje o děti, zůstávají neúnosně vysoké náklady a není výjimkou, že je takto neúplná rodina v hmotné nouzi a dospělé děti musí pracovat, aby pomohly rodinnému rozpočtu. Dalším příkladem je pak vdova v důchodu, která již nežije s dětmi a musí své životní náklady zvládnout pouze s jediným nízkým příjmem. Takovýto druh rodin by mohl být v budoucnu ještě více existenčně ohrožen, protože se výhledově bude snižovat náhradový poměr důchodu k dřívější mzdě.

2.3 Ochranná funkce

Třetí důležitá funkce rodiny se nazývá ochranná. Je tím myšlena jednak ochrana před nebezpečím, dále pak zajištění všech životních potřeb celé rodiny. Tato funkce je velice důležitá pro správný rozvoj dětí – ty se potřebují hlavně cítit bezpečně – domov by měl být „posvátným“ místem bez násilí a hrubostí. I rodiče by měli být ideálně zainteresovaní na tom, aby se vraceli do klidného a uvolňujícího prostředí.

²⁰KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, s. 80

2.4 Výchovná funkce

Rodina je vůbec první společenská skupina, do které se novorozené dítě zapojuje a ovlivňuje výchovou jeho mentální (i fyzický) růst a rozvoj. Také se v ní dítě učí životu ve společnosti, osvojuje si základní návyky a vzorce chování. Hlavním úkolem výchovného procesu v rodině je tedy příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. *„Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných. (...) Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě v socializačním procesu tedy nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání, orientace. Rodinná socializace je v rozhodující míře nejen prostorem pro socializaci dítěte a v převážné míře také dalších členů rodiny, ale je také modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky, a tak se promítá do budoucí reprodukční rodiny dětí.“²¹*

2.5 Socializační funkce

Další z funkcí je nejdůležitější hlavně pro děti. Jedná se zejména o začleňování do společnosti, počínaje rodinou, dále do kolektivu vrstevníků a celé společnosti. Můžeme sem zahrnout i poskytování zábavy, relaxaci a rekreaci všeho druhu. Pochopitelně také rodiče musí odpočívat, aby měli sílu na aktivity se svými dětmi. Do této funkce můžeme zařadit například rodinné dovolené (pobyty), kolektivní sporty, společenské hry a jinou zábavu, co se provádí společně.

„Socializace je složitý proces zahrnující řadu faktorů. Jde o komplikovanou rovnici utvářenou z biologických a sociálních proměnných. Vnější působení sociokulturního prostředí je zpracováváno psychickými procesy do vyrůstajících charakteristik osobnosti. Mezi základní procesy, kterými se tak děje, patří zvnitřňování na základě identifikace, kdy dítě nachází ve svém okolí vzory, ke kterým se upíná a jejichž postoje přijímá za své. Dále

²¹ Tamtéž, s. 80-82.

sem patří učení zpevňováním, které se odehrává prostřednictvím reakcí sociálního okolí na projevy dítěte – dítě se touto cestou učí jednak spojovat s určitými událostmi emoční reakce a s nimi úzce související vegetativní projevy, ale také se touto cestou učí rozvinout chování, které je v daných situacích úspěšné a které vede k cíli. Třetím procesem je kognitivně sociální učení, které je založeno na poznávání. Značný význam je v něm připisován tzv. observačnímu učení – tedy učení pozorováním, sledováním druhých. Všechny tyto procesy se intenzivně odehrávají v rodinném prostředí, které je navíc charakteristické silnou emotivitou a intimitou.“²²

2.6 Emocionální funkce

Také poslední jmenovaná funkce, tedy emocionální, je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Ani parta kamarádů, ani pracovní kolektiv, ani žádná další instituce neumí vybudovat obdobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Proto podstata a smysl rodiny z tohoto hlediska nemohou být nikdy pozměněny.

Na druhou stranu může rodina být i zdrojem stresu. Za děti často rozhodují rodiče a nedají jim ani prostor vyjádřit se nebo oponovat. Naopak rodiče by měli být pro svoje děti stále k dispozici, přestože mohou být unavení, rozčilení nebo jinak podráždění. Dospělý pár se musí vzájemně přizpůsobovat – oba nesou stejnou měrou zodpovědnost za chod své domácnosti a rodiny. Někdy se musí lidé dokonce vzdát některých svých koníčků v zájmu rodiny (např. adrenalinové sporty). Kromě vyjmenovaných faktorů je zdrojem stresu také strach z rozpadu rodiny, úmrtí někoho blízkého nebo úzkost, která může být způsobena například nezvládnutím závazků k rodině.

Nyní jsme tedy rozebrali všechny nejdůležitější funkce rodiny, které se vztahují k tématu práce. Je zřejmé, že jmenované funkce nemají naprosto stejnou váhu, já bych vyzvedla na první místo funkci výchovnou, ale názory odborníků se různí – např. dle Dunovského je na prvním místě biologicko-reprodukční funkce, což má pochopitelně svou logiku: „vztah muže a ženy v ní nachází svůj vlastní biologický smysl a nový jedinec svou genetickou výbavu“²³. Ivo Možný zase podtrhuje ekonomicko-zabezpečovací funkci, když tvrdí, že „Rodina stále zůstává základním kamenem sociální nerovnosti (např. různost péče

²²STAŠOVÁ, L., SERBOUSKOVÁ, H. Mezilidské vztahy v rodině v percepci dětí mladšího školního věku. *Sociální studia*, 2012, roč. 9, č. 2, s. 65–82.

²³DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve Statistickém a evidenčním vydavatelství, 1986.

o dítě apod.).²⁴ Podle mého názoru se všechny funkce rodiny prolínají a vzájemně doplňují – buď tedy rodina funguje správně, když plní všechny funkce, nebo není plně funkční, když byt' v jediné funkci zaostává. V další části navážu na funkce rodiny, o kterých jsme se bavili dosud a probereme si jejich možné poruchy.

²⁴MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

3 PORUCHY FUNKCE RODINY

Třetí kapitola pracuje s poznatky uvedenými ve druhé kapitole a zaměřuje se přímo na poruchy jednotlivých funkcí rodiny. Nejprve se věnuje vymezení neúplné rodiny a jejím možným typům, dále prezentuje nejčastější příčiny poruch a v závěrečné části se zabývá prevencí proti těmto poruchám.

3.1 Neúplné rodiny

Podle kompletnosti rodiny ji můžeme nejsnadněji rozdělit na úplnou a neúplnou. Definici jsem uvedla v podkapitole 1.3.1. V této kapitole se vyvarujeme dalšího členění (podle generací, funkčnosti, apod.). V úplné rodině musí být přítomni všichni tito členové: matka, otec a alespoň jedno dítě. Předpokládá se, že pouze, když jsou přítomni všichni členové, tak je rodina kompletní. Chybí-li jeden z rodičů, pak hovoříme o neúplné rodině. K této situaci může dojít buď nemanželským početím, rozvodem manželů, nebo úmrtím jednoho z nich. Pokud v rodině chybí děti, nehovoříme ještě o rodině, ale o partnerském nebo manželském svazku, případně o soužití partnerů. Rodina může samozřejmě vzniknout i mimo manželství, nicméně partneři pak nemají společný majetek a nejsou oficiálně sezdáni, tím pádem někteří z nich necítí závazek a jsou schopni od partnera odejít.

3.2 Nejčastější příčiny poruch

Mezi nejčastější faktory, které způsobují poruchy funkce rodiny, bych zařadila na prvním místě nadměrné užívání návykových látek a závislost na nich, dále pak neschopnost partnerů spolu dobře vycházet, neplodnost jednoho z nich, nezvládání výchovy dětí, násilí v rodině, přepracovanost a další. Nyní si postupně probereme poruchy jednotlivých funkcí rodiny. Podrobněji si rozebereme poruchy funkce ochranné a socializačně – výchovné funkce.

Porucha biologicko-reprodukční funkce

Touto poruchou rozumíme neplodnost neboli nemožnost zplodit potomky. Pro vznik rodiny je tato porucha fatální. Neplodnost může být buď dočasná, například

z přepracovanosti, špatných stravovacích návyků nebo nevhodného životního stylu, nebo trvalá, která se již nedá léčit. Pokud je neplodný manžel a přesto chce mít se svou ženou dítě, může se takový pár rozhodnout pro umělé oplodnění. Když je neplodná žena, mohla by například najít náhradní matku, která by její dítě porodila, ovšem tato možnost není příliš častá. Páry, které nemohou mít děti, se nejvíce uchylují k adopci dítěte. Více k tomuto tématu můžeme nalézt v časopiseckém článku katedry sociologie MU²⁵.

Poruchy ekonomicko-zabezpečovací funkce

Poruchy této funkce se vyznačují tím, že rodina není schopna dále efektivně fungovat, hospodařit a nezajišťuje sociální potřeby svých členů. Do příčin těchto poruch můžeme zahrnout zejména rozvod, který má zhusta za následek ekonomický rozvrat rodiny z důvodu sporů při dělení majetku. Dalšími příčinami mohou být například krádež nebo jiná ztráta majetku, vážná nemoc nebo úmrtí v rodině, ztráta zaměstnání nebo neschopnost vyjít s penězi.

Mám jednoho známého, který byl před zhruba 10 lety chorobně závislý na automatech, veškeré své výdělky z práce prohrál, půjčoval si od rodiny, kamarádů a známých, zadlužil tím rodinu a manželka se s ním proto rozvedla. Až toto razantní řešení ho „vyléčilo“, ale rodinu mu to už nevrátí. Zde vidíme, že rodiny jsou často závislé na příjmech každého z rodičů a není možné dlouhodobě prosperovat jen s jediným příjmem.

Poruchy ochranné funkce rodiny

Rodina má působit jako domov při příchodu člena rodiny z nemocnice, všichni se zde mají cítit jako doma a má nahrazovat pečovatelské instituce. Z toho vyplývá, že by se rodina měla postarat o svého nemocného člena rodiny, který je například po těžké operaci nebo je v takovém zdravotním stavu, že se nedokáže zcela postarat sám o sebe. Poruchy ochranné funkce jsou pro rodinu velmi závažné, protože se zřídka projevují navenek, zato rozkládají rodinu zevnitř. Hlavními projevy jsou domácí násilí a sexuální zneužívání dětí. Já se zaměřím pouze na domácí násilí, protože to se často váže k nadměrné konzumaci alkoholu. Je prokázáno, že alkoholici jsou agresivnější než abstinenti a rádi se vybijí doma. *„Domov bývá sice často idealizován jako oáza jistoty a štěstí, ale přitom se*

²⁵RABUŠIC, L., CHROMKOVÁ, B. M.: Řekni, kde ti muži jsou? O chybějících mužích ve studiích reprodukce. *Sociální studia*, 2011, roč. 8, č. 4, s. 47–66.

stal nejnebezpečnějším místem v moderní společnosti. Statisticky vzato dochází k fyzickému napadení daleko častěji doma než na ulici a každá čtvrtá vražda (přinejmenším ve Velké Británii) se odehrává „v rodinném kruhu“. Jde opět převážně o mužskou záležitost, i když je nutno říci, že násilí vůči malým dětem a manželům se někdy dopouštějí i ženy. Nejčastějším terčem fyzického násilí jsou právě děti, především dokud jsou velmi malé (do šesti let). Na druhém místě je pak napadení ženy ze strany partnera.“²⁶

Příčin domácího násilí je více, ale hlavní příčinu vidím v tom, že členové rodiny jsou si emocionálně blízcí, zároveň se tu však mísí láska a nenávisť, například mezi dospívajícími dětmi a jejich rodiči. Prostředí jednoho bytu nebo domu také nahrává hádkám, které bývají zpravidla mnohem intenzivnější, než kdyby se lidé hádali na veřejnosti. Některé hádky potom vyústí ve fyzické násilí. *„Druhou příčinou je to, že násilí v rodině bývá do jisté míry tolerováno nebo dokonce schvalováno. Jeho sociálně přijatelná forma je sice poměrně omezená, ale může snadno přerůst v něco horšího. Facka, kterou dá rodič dítěti, se většinou ani nepovažuje za „násilí“. Kdyby ovšem dítě zpolíčkoval cizí člověk v obchodě, protože by nesouhlasil s tím, co dělá nebo říká, bylo by to považováno za nepřijatelné. V minulosti bylo podobně tolerováno i to, když muž bil svou ženu.“²⁷* Dnes se sice ženy těší větší právní ochraně, ale v konečném důsledku domácí násilí ani zdaleka nevymizelo, protože postoj policie je takový, že se „nemíchají do rodinných hádek“ a situaci řeší maximálně domluvou, místo aby na násilníka zahájili trestní stíhání. Ještě vede dlouhá cesta k tomu, aby tento nebezpečný společenský jev zmizel.

Poruchy socializačně výchovné funkce

Ve vztahu k dítěti se ze všech rodinných funkcí zdá funkce socializačně – výchovná být nejdůležitější. Je na ní prakticky založeno pojetí poruchy rodiny ve vztahu k dítěti. V péči o dítě a zájmu o ně spatřujeme základ této funkce. Výchovné postoje k dítěti se tvoří ve složitém vývojovém procesu, souvisejícím s celým vývojem osobnosti vychovatele. V jejich utváření spolupůsobí vlastní zkušenosti z dětství, vztah k vlastním rodičům a ostatním vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale i všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž ve svém vztahu k dítěti rodič a vychovatel prochází.

²⁶ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 177.

²⁷ Tamtéž.

Rodičovství není zdaleka dáno jen početím či porozením dítěte, nýbrž bezprostřední péčí a starostí o ně, uváděním do společnosti za rozvinutí všech jeho schopností a vloh. Osobnost rodičů, pokud mají funkci primárních vychovatelů dítěte, rozhodujícím způsobem přispívá k utváření sociálního a emocionálního klimatu v rodině.

Porucha socializačně výchovné funkce je spojena s nesprávnými výchovnými postoji rodičů a často se s nimi setkáváme v rozvedených rodinách. Některé z následujících druhů výchovy mohou používat rodiče i v době rozvodu, aby si získali dítě na svou stranu.

Matějček²⁸ rozdělil nesprávné nebo přinejmenším problematické výchovné postoje rodičů do dvou skupin. Do první zařadil ty, které si nesou v citovém vztahu k dítěti znaménko mínus, do druhé pak ty, které si nesou znaménko plus. Do první skupiny spadají takové postoje a praktiky, jako je zavrhování dítěte, lhostejnost k němu, zanedbávající výchova. Do druhé skupiny patří naopak výchova rozmazlující, hyperprotektivní, s přepjatou snahou o dokonalost dítěte, protekční apod.

Mezi poruchy této funkce také patří situace, kdy se rodiče o dítě nemohou starat (např. z důvodu přírodní katastrofy nebo války, nebo mají příliš mnoho dětí, jeden z rodičů je invalidní, případně dlouhodobě nezaměstnaný – rodič sice jeví o dítě zájem a poskytuje mu veškerou péči, ale vnější podmínky mu nedovolují plnit svou rodičovskou povinnost tak, jak by chtěl). Dále může nastat scénář, kdy se rodiče nedovedou o své děti postarat (z důvodu rozvodu, handicapu nebo vlastní nezralosti pro rodičovství). Nejhorším případem je pak, když se rodiče nechtějí o dítě starat, například z důvodu nějaké psychické poruchy nebo nezájmu o něj.

Poruchy rekreační funkce

Podle Pávkové (1999)²⁹ mají děti relativně hodně volného času a je především záležitostí rodiny, jak jim jej zajistí. Je však mylný názor myslet si, že pouze rodina musí vyplňovat dětem jejich volný čas. Toto již v dnešní době není ani možné, a to z důvodu nedostatku času rodičů, ale především proto, že rodičům chybí materiální vybavení, odborná kvalifikace a nemohli by ani uspokojit potřebu dětí stýkat se s vrstevníky.

Poruchy emocionální funkce

²⁸MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina*. Praha: SPN, 1992.

²⁹PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999.

Emocionální funkce rodiny a jakákoli porucha v této oblasti má negativní dopad nejen na její členy, ale i všechny ostatní sféry života rodiny, a to jak uvnitř, tak i ve vztahu ke společnosti. Porucha emocionality v rodině velice negativně ovlivňuje vývoj dítěte, neboť narušené citové vztahy mezi rodičem a dítětem mohou vést i k poruchám dalších funkcí. Dítě je ohroženo emocionální poruchou rodiny, protože je připraveno o klidnou a vyrovnanou rodinnou atmosféru. Rodinný rozvrat, rozvod rodičů nebo jejich nezáměr, někdy může vyústit až v opuštění, sociální osiření či dokonce týrání a zneužívání dětí.

Porucha emocionality narušuje také funkci biologicko-reprodukční. Nezodpovědnost v sexuálním životě dává možnost narození dětí neplánovaných, nechtěných, geneticky zatížených nebo dětí, pro něž není připraveno vhodné prostředí ani péče. To jsou okolnosti, které poznamenávají vývoj dětí jak v oblasti sociální, tak duševní i tělesné.

3.3 Prevence proti začínajícím poruchám

Nejlepší prevencí obecně je zabránit nežádoucímu stavu nebo se mu snažit předejít dostupnými prostředky. Převáděno na rodinu – kdyby žil člověk jako samotář, žádná z těchto poruch se ho netýká. Protože ale nežijeme v teoretické rovině a náš svět je dynamický, musíme se všemi výše uvedenými scénáři počítat a pokusit se jich vyvarovat alespoň tím, že budeme v rodině otevřeně komunikovat, řešit problémy a neutíkat před nimi a všechny konflikty se pokusit řešit konstruktivně.

Například u poruchy biologicko-reprodukční funkce nemá žádný význam vzájemné obviňování se, kdo může za to, že ještě v rodině nejsou děti. To by vedlo jen k eskalaci konfliktu a v horším případě k rozvodu. Pokud se páru stane, že mají naplánované rodičovství a dlouho se jim nedaří zplodit potomka, prvním krokem by měla být návštěva manželské poradny – tam se nejčastěji odhalí pravá příčina problému. Kdyby ne, je možné nechat si vyšetřit plodnost – tím se určí, jestli je reprodukční porucha na straně muže, nebo ženy. Také se pár dozví, jestli je neplodnost dočasná nebo trvalá a může se rozhodovat, jaké řešení rodičovství zvolit.

Prevencí proti poruchám ekonomicko-zabezpečovací funkce pak může být utváření finančních rezerv minimálně ve výši desetiny příjmů, diverzifikace investičního portfolia, mít krátkodobé i dlouhodobé úspory, „jistota“ v podobě zaměstnání na dobu neurčitou a podobně. Myslím si, že v dnešním světě je vhodné, aby ženy byly nějak zaměstnané,

dokázaly se postarat samy o sebe a nespolehaly se na peníze od svých partnerů. I z logického hlediska je lepší, když vydělávají oba rodiče a jsou si finančně rovni, alespoň v rámci možností. Rozumnou prevencí nemajetnosti je investice do vlastního bydlení – nemovitosti zpravidla získávají na ceně a často lidé platí na hypotéku podobné peníze, jako by platili za nájemní bydlení.

Co se týká ochranné funkce, je patrně největším strašákem domácí násilí. Pokud se v rodině začne vyskytovat, ať už na dětech nebo mezi manželi, je nejvyšší čas řešit jeho příčiny (např. stres z práce, netolerance vůči určitému chování, závislost na něčem apod.). Nejhorší je o problému mlčet – pak totiž nic nebrání násilníkovi, aby své útoky stupňoval. Nemusí však jít jen o fyzické násilí – stačí, aby rodiče psychicky vydírali své děti, nutili je k určitým činnostem proti jejich vůli nebo je šikanovali. Prevencí je identifikovat agresora a zkusit s ním problém řešit, v případě neúspěchu se obrátit na instituce, které se danou oblastí zabývají.

Jako prevenci proti poruchám výchovné funkce navrhuji rodičům navštěvovat pedagogickou poradnu, ujasnit si výchovný styl (aby otec kupříkladu nebyl autoritativní a matka rozmazlující) a poté se ho držet. Škodlivé by mohlo být, kdyby rodiče stále upravovali svůj styl výchovy v souladu s tím, jak se jejich děti aktuálně chovají.

Podobné je to i v případě socializační funkce – nejlepší prevencí před poruchami socializace dětí je chovat se sami tak, jak bychom to od dětí očekávali. Tedy jít jim dobrým příkladem a mít na paměti, že negativní příklady si děti osvojí snáze. Při procesu socializace děti pozorují chování dospělých a napodobují ho (případně dělají opak, jsou-li zrovna v pubertě). Většina těchto procesů probíhá podvědomě a to, co se dítě naučí v raném dětství, si s sebou zpravidla odnáší i do dospělosti.

Emocionální funkce byla poslední jmenovaná, ovšem její poruchy nejsou o nic méně závažné než ostatní poruchy funkcí rodiny. Jako prevenci proti těmto poruchám navrhuji hlavně mít děti až v době, kdy jsou na to oba partneři připraveni a poté se dětem věnovat tak, aby neměly pocit strádání nebo zanedbávání. Partnerské hádky je podle mě lepší řešit v soukromí (mezi čtyřma očima), než za přítomnosti dětí.

4 ALKOHOLISMUS V RODINĚ

Nyní se dostáváme k další důležité části práce, a tou je alkoholismus v rodině, který jsem si zvolila jako ilustrativní příklad pro ukázání poruch funkcí rodiny. Nutno říci, že tento jev bohužel není nijak ojedinělý – ve větší nebo menší míře je alkoholismem ohrožena zhruba třetina české populace. *„Zdaleka největší společenské škody u nás nepůsobí užívání tzv. tvrdých drog, ale závislost na alkoholu. Působení tvrdých drog je viditelnější, děsivější, rychle vede ke zchátrání závislého, proto se lépe hodí jako námět pro publicistiku i jako téma politických programů. Alkohol je naproti tomu společensky dobře tolerovanou drogou. Všechny významnější životní události našich současníků jsou zapíjeny alkoholem.[...] Ročně se u nás na jednoho obyvatele vypije průměrně 160 litrů piva, 7 litrů destilátů a 15 litrů vína.“*³⁰ Jak lze vyvodit z těchto údajů, v médiích se mnohem více řeší tvrdé drogy, na kterých je závislých jen nepatrné procento obyvatel, místo aby byla věnována pozornost alkoholismu, který má od přechodu ke konzumnímu způsobu života ve společnosti jasně rostoucí tendenci. Domnívám se, že alkohol je v konzumních společnostech tak dobře tolerován proto, že výrobcům, prodejcům a celému produkčnímu řetězci vůbec poskytuje dobrý zdroj obživy. Navíc daně z alkoholu jsou poměrně vysoké a ty zase zajišťují stálý příjem státu. Není proto v jeho zájmu nějak výrazně omezovat spotřebu alkoholu – navíc v případě zákazu konzumace alkoholu by se situace vyvinula podobně jako za prohibice v USA ve 30. letech 20. století (černý trh s alkoholem, zvýšená kriminalita, zisky z alkoholu neplynou státu).

4.1 Definice alkoholismu, jeho příznaky a následky

Než se ponoříme hlouběji do alkoholismu v rámci rodiny, uvedeme si pár základních dat k alkoholismu obecně. Alkoholismus je nebezpečná nemoc, oficiálně zvaná syndrom závislosti na alkoholu, podle mezinárodní klasifikace nemocí F10.

„Definitivní diagnóza závislosti by se obvykle měla stanovit pouze tehdy, jestliže během posledního roku došlo ke třem nebo více z následujících jevů:

a) silná touha nebo pocit přijímat alkohol,

³⁰MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 114.

- b) potíže v kontrole přijímání alkoholu, a to pokud jde o začátek a ukončení nebo množství pití alkoholu,
- c) tělesný odvykací stav, jestliže je alkohol přijímán s úmyslem zmenšit jeho příznaky nebo jestliže je přijímána příbuzná látka se záměrem zmenšit nebo odstranit odvykací příznaky,
- d) průkaz tolerance jako vyžadování vyšších dávek látek, aby se dosáhlo účinku původně vyvolanými nižšími dávkami alkoholu,
- e) postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů ve prospěch přijímání alkoholu a zvýšené množství času k získání nebo přijímání alkoholu nebo zotavení se z jeho účinku,
- f) pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků jako poškození jater nadměrným pitím, depresivní stavy, vyplývající z nadměrného pití nebo poškození myšlení alkoholem; je třeba snažit se určit, zda pacient byl nebo mohl být vyšetřen a zda mohly být zjištěny příčiny a rozsah poškození.³¹

Jak vidíme podle této odborné definice, je alkoholismus velice škodlivý nejen pro pijana samotného, ale hlavně pro jeho rodinu a okolí. Dotyčný zanedbává domácnost, partnera/partnerku, děti a je mu celkem jedno, že dostává svou rodinu do problémů. Právě proto jsem se na tento fenomén zaměřila a nyní se už dostaneme k následkům alkoholismu a ovlivnění vztahů v rodině.

Možné příznaky a následky alkoholismu

Nejtypičtějším příznakem alkoholismu je okénko neboli ztráta paměti na události během opilosti. Mezi další příznaky patří například zvyšování odolnosti proti alkoholu, samotářské pití, zanedbaný zevnějšek, neschopnost vycházet s ostatními, ospalost, třes, ztráta přátel, požívání alkoholu jako antidepresiva, snížená schopnost ovládat své pití, častější úrazy a nemoci – hlavně jaterní, trávicího systému, zvýšení krevního tlaku, pití při nevhodných příležitostech a další. U žen se považuje za rizikové pití již jedno až dvě 12° piva, 2-4 dl vína nebo 0,5 dl destilátů během jedné konzumace. U mužů jsou tyto hodnoty vyšší – 1-3 piva, 2-6 dl vína nebo 0,5-1,5 dl destilátů.³² Pravidelné pití ve vyšší míře se pak nazývá škodlivé pití. Dle většiny zdrojů, na které může člověk při studiu alkoholismu narazit, se jedná o tvrdou drogu v pravém slova smyslu – závislost na ní má závažné, dlouhodobé až fatální následky. Alkohol je na rozdíl od nelegálních drog zodpovědný za zhruba 9% všech úmrtí v EU. Konzumace alkoholických nápojů prudce

³¹NEŠPOR, K.; CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti: Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat*. Praha: Sportpropag, 1994.

³²KALINA, K. *Základy klinické adiktologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008.

zvyšuje pravděpodobnost onemocnění, jako jsou cirhóza jater, cévní mozkové příhody, deprese, rakovina dutiny ústní, hrdla a žaludku, zvýšený krevní tlak nebo dokonce infarkt. Kromě toho lze až polovinu případů úmyslného či neúmyslného zranění připsat alkoholu. Z toho bychom mohli vyvodit, že čím vyšší je konzumace alkoholu, tím nižší je pak průměrná délka života.

Vztahy alkoholika k rodinným příslušníkům

Častěji než vztahy alkoholika k celé rodině se zkoumá pouze jeho vztah k partnerce/partnerovi. Proto se ve své práci budu věnovat alkoholismu v rodině jako celku, ať už se jedná o pití manžela, manželky, nebo dokonce dětí. Je pozoruhodné, jak se liší pijáctví žen a mužů: *„Ženy sice začínají, podobně jako muži, pít ve společnosti, pokud se však dostanou do závislosti na alkoholu, pokračují obvykle v pití skrytě, v soukromí nebo v práci. Jejich pití je častěji než u mužů reakcí na nějakou náročnou životní situaci. Jejich organismus se s alkoholem vyrovnává hůře než organismus muže – ženy mají menší játra a menší obsah vody v těle. Muži pijí veřejně, tj. mimo domov. Na jejich pití má relativně menší vliv stres a větší vliv příležitost i konstituční vloha k závislosti.“*³³

Když je alkoholička žena, ohrožuje mnohem více svou rodinu i partnerský vztah, než když pije muž. Je to způsobeno tím, že rodina a manželství jsou odjakživa spíše ženskou záležitostí. Manžel alkoholičky se zpravidla snaží přebrat rodinné povinnosti, které by vykonávala jeho žena, nebo je nejlépe převést na jiné ženy v domácnosti (matka / dcery). Muži obvykle nemají příliš mnoho trpělivosti se závislostmi svých žen a takto narušená manželství většinou končí rozvodem. *„Statistiky uvádějí až desetinásobně vyšší pravděpodobnost rozvodu v manželstvích, kde pije žena, ve srovnání s manželstvími, v nichž pije muž. Někteří muži pijících žen se sice nerozvedou, ale domov navštěvují co nejméně; angažují se plně v práci, případně v mimomanželském vztahu. Spoléhají nerealisticky na to, že manželčino pití vyřeší čas. Jiní muži jsou schopni vyvinout na pijící ženu značný tlak, který ji přiměje k léčení. I když se žena léčit jde, i když po léčbě abstinuje, stačí pak jen náznak recidivy, aby muž začal uvažovat o rozvodu jako nejlepším řešení.“*³⁴ Z této citace můžeme vyvodit, že muži mají na ženy obecně vyšší nároky a těžko odpouštějí jejich přečiny. Chápu ovšem, že většina mužů jsou realisté a nechtějí žít se ženou, které se nedovede postarat o společnou domácnost a o děti.

³³MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 114.

³⁴ Tamtéž, s. 115.

Muži – alkoholici to mají ve společnosti mnohem snazší. Ženy bývají k mužovu opilectví shovívavější a nezřídka se problém snaží zlehčovat. Některé manželky dokonce skrývají manželův alkoholismus nejen před dětmi, ale i před veřejností, zahlazují všemožné stopy, usmířují jeho konflikty nebo i platí jeho dluhy. Samozřejmě to není případ všech žen, jiné se snaží projevy alkoholismu svým mužům také vracet agresivitou (ať už slovní nebo fyzickou) a snaží se tím získat převahu ve vztahu. Bohužel, tímto přístupem většinou ničeho kladného nedosáhnou, protože pijící muž má stále mnohem větší vliv na své okolí a rodinu než žena, která s ním „zápasí“ a snaží se mu mstít.

„Při posuzování partnerského kontextu pijáctví je třeba brát v úvahu, kdy se alkoholismus v soužití objevil. Úvahy o patologické volbě partnera, o „somasochistickém“ vztahu jsou na místě tehdy, když alkoholismus jednoho z partnerů poznamenává vztah od samého začátku. Častěji však závislost na alkoholu vzniká až v průběhu soužití muže a ženy. I pak může být řešením nějakého uvědomovaného či neuvědomovaného párového konfliktu potřeb.“³⁵ Například se může jednat o rozdílnost potřeb intimního charakteru, tedy když jeden z partnerů má vyšší sexuální libido. Žena, jež odmítá intimní kontakt se svým manželem, může tedy jeho alkoholismus využít jako záminku pro odstěhování se ze společné ložnice. Podobně muž, který má problémy s potencí může uvítat, když jeho partnerka-alkoholička nevyžaduje sexuální styk. Jde tedy o určitý druh tolerance založené na vztahu „výměnného obchodu“. Pokud se ale dotýčný alkoholik vyléčí, problémy vyplují na povrch a mohou způsobit konflikty nebo i duševní poruchu neléčeného partnera.

Můžeme se také setkat s možností, že alkoholu propadli oba partneři nebo manželé. Tomuto jevu se říká sdílená závislost. Nejčastěji tento typ závislosti vzniká tak, že partner-alkoholik vtáhne do své závislosti i svou družku nebo druha. V malé míře existují i páry, kdy oba partneři byli alkoholiky již od začátku a právě proto se dali dohromady. Častější je však prvně zmíněná možnost. Pokud takový pár nemá děti, může spolu relativně bez problémů vycházet. V opačném případě děti velice strádají, protože pár alkoholiků má problém postarat se sám o sebe. Jestliže není v rodině nikdo, kdo by dětem rodiče nahradil, musí se o ně postarat státní orgány (například musí děti být přemístěny do ústavní péče nebo v lepším případě do náhradní rodiny).

³⁵MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 114.

4.2 Spouštěče alkoholismu v rodině

„Mezi odborníky existuje široká shoda v názoru na roli rodiny (a zejména manželského partnera) v léčbě alkoholové závislosti. Bez angažování člena rodiny do terapie je naděje na udržení žádoucího výsledku léčby malá. Používá se široká škála postupů – od svépomocných skupin nepijících partnerů přes skupinovou terapii manželských párů poskytovanou v pozdní fázi léčby a pokračující i po propuštění závislého partnera z intenzivního léčení, až k rodinné terapii prováděné souběžně nebo návazně na terapii pijáka.“³⁶ Mám za to, že vliv rodiny na úspěšnost léčby je jeden z nejdůležitějších faktorů – zařadila bych ho hned za rozhodnutí alkoholika přestat s pitím. Kdyby dotyčný kvůli pití o rodinu přišel (rozvod, zákaz stýkání se s dětmi), pak by zřejmě sám neměl dostatečnou motivaci k léčbě a skončil by špatně. Účinek by mohl být i opačný, tedy že by osamocенý alkoholik našel vůli bojovat se svou závislostí, aby se opět mohl setkat se svou rodinou, ovšem tento scénář bývá spíše výjimečný.

Faktory přispívající k rozvoji alkoholismu

Faktorů, které způsobují „popularitu“ alkoholu jsou desítky, ale zkusme se nyní zaměřit pouze na ty hlavní a nejjasnější:

- Snadná dostupnost alkoholu – zde postačí říci, že alkohol je relativně levný, volně v prodeji, každý občan ČR nad 18 let má možnost koupit jakékoli množství, aniž by se vystavoval jakýmkoli postihům.
- Jednoduchá „aplikace“ – užívání této substance je až příliš jednoduché, je totiž obsažen v nápojích rozmanitých druhů, které se velice často pijí veřejně a ve společnosti – ve srovnání s nelegálními drogami, kdy dotyčný látku užívá zpravidla sám v soukromí, popřípadě ve skupině dalších závislých, jejich užívání bývá spojeno s bolestí – například aplikace injekční stříkačkou.
- Společensky tolerovaný – pro mnohé lidi je alkohol symbol úspěchu – dopřávají si ho při každé příležitosti, kdy mají pocit, že je co slavit. Při rodinných oslavách nikdo druhé neodsuzuje, že dosáhli nadměrné opilosti. Fakt, že většina dospělých lidí pravidelně pije alkohol, zase nahrává výmluvám alkoholiků.

³⁶MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 115.

- Mediální kampaň - nesmíme opomenout fakt, že reklamy na alkohol jsou všudypřítomné a pro reklamní průmysl generují obrovské zisky, stejně jako pomáhají s prodejem výrobcům nápojů. Reklamní hesla silně ovlivňují naše podvědomí, zpravidla se jedná o fráze typu: *alkohol spojuje, pít je in, zabavte se s přáteli, oslavte s námi svůj den, pití pro správné muže/ženy, relaxujte s naším nápojem* apod. Hesla jsem pochopitelně zjednodušila, ale podobně líbivé slogany používá snad každý výrobce nebo prodejce alkoholu. Snaží se nás přesvědčit o tom, že alkohol je prospěšný, pomůže nám k úspěchu, najdeme s ním přátele, budeme zdravější atd. Opak je pravdou.
- Blahodárné účinky – je vědecky dokázáno, že malé množství alkoholu může lidskému tělu prospívat. Jedná se však maximálně o jedno pivo denně, 2 dl vína nebo malý panák destilátu. Lidé mají tendenci si tuto hranici podle potřeby upravovat a myslí si, že pijí „zdravě“.

Celkově vzato, v naší republice je spousta faktorů, které podporují vznik alkoholismu. Například fakt, že v restauracích je téměř vždy pivo nejlevnějším nápojem, dokonce levnějším než minerální voda, přímo nahrává tomu, aby se ho prodalo více než nealkoholických nápojů. Dále pak společenská tolerance a všudypřítomná reklama spotřebu ještě umocňují a tím dávají podnět ke vzniku alkoholismu.

Spouštěče alkoholismu v rodinném prostředí

Nejprve se podíváme na nejčastější příčiny alkoholismu mužů, poté na alkoholismus v rodině bez rozdílu pohlaví. Kupříkladu poruchy chování během školní docházky a delikventní chování v pubertě může později u muže zapříčinit rozvoj alkoholismu. Také platí, že má-li muž otce alkoholika, sám se s vysokou pravděpodobností alkoholikem stane. Nejde tu ani tak o dědičnost, jako spíše o naučené vzorce chování během dospívání. Další příčinou může být situace, kdy se muž necítí doma dobře (konflikty se ženou nebo s dětmi) a utíká proto se svými přáteli do hospody, aby se „odreagoval“. Pak mluvíme o vzniku alkoholismu vlivem sociálního prostředí. Alkoholici svou závislost často něčím ospravedlňují a hledají důvody, proč nemohou přestat pít. Tím ovlivní i své okolí, které pak může vymyšlené důvody schvalovat a nepřímo tak pití podporovat. Spouštěče alkoholismu dobře vystihuje následující citace: *„Nejvýznamnějšími predátory jsou poruchy chování v dětství a dospívání, silně konzumující přátelé, účast*

*v pijácké partě, přijetí alkoholové intoxikace jako žádoucí rekreace, tolerantní norma nadměrnosti*³⁷

Já bych ještě doplnila jako spouštěče alkoholismu u žen i mužů stres, domácí násilí, neúspěch v práci nebo ztráta zaměstnání, úmrtí blízkého příbuzného nebo deprese.

4.2 Vliv alkoholismu rodičů na vývoj dětí

Na úvod této kapitoly bych ráda uvedla, že pro správný vývoj dětí jsou nejdůležitější vztahy v rodině, pocit jistoty a bezpečí. To, jak dítě prožije své rané dětství, se prokazatelně odrazí v jeho pozdějším vývoji a životě. Zdeněk Matějček ve svých knihách zdůrazňuje, že dobrý domov je základem šťastného dětství, které pak uvádí jako předpoklad zdravého vývoje. Domov označuje jako místo, kde se dítě dobře cítí, má pocit bezpečí, nezištné lásky a je přijímáno takové, jaké je. S jeho výroky naprosto souhlasím. Děti si v prostředí domova utváří své hodnoty, osobnost a svědomí. V případě, že doma chybí stabilita a řád, dítě si nemůže vytvořit správné vědomí domova a je pravděpodobné, že nebude v budoucnu schopno zajistit dobrý domov vlastním dětem. Když je některý rodič alkoholik, dítě nevědomě přebírá tento vzor a samo se v pozdějším věku může stát alkoholikem.

Dopady alkoholismu rodičů na děti jsou velice individuální, proto se uchýlíme ke generalizaci problému. Rodiny alkoholiků bývají sociálně slabší, protože výdělky alkoholika jsou značně kráceny jeho nadměrnou spotřebou alkoholu. Tyto děti pak jsou častěji terčem šikany a zneužívání. Nejvíce je však ohrožena výchova – rodiče nejsou schopni se dítěti dostatečně věnovat a následně je ohrožen jeho zdravý vývoj – viz kapitola Vliv poruch rodiny na současné děti. Narušený vztah s rodiči může v dospělosti zapříčinit neschopnost navázat kvalitní partnerský vztah. Nejmenší děti zhruba do pěti let věku jsou v případě pijících rodičů nejvíce ohroženy zanedbáváním fyzické péče. Ty děti, které si již dovedou samy zajistit základní životní potřeby (orientačně nad 5 let, např. již dovedou požádat sousedy o něco k jídlu), jsou více ohroženy v oblasti psychické. Po fyzické stránce se tedy obecně jedná o nebezpečí častějších úrazů, týrání, zanedbávání či dokonce sexuální zneužívání. Zcela za odsouzení hodné považují matky, které rizikově pijí alkohol během těhotenství. Stačí již malé množství a dítěti hrozí fetální alkoholový syndrom, který se

³⁷KUBIČKA, L., a kol. *Psychosociální kontext konzumu alkoholu u mladých mužů*. Praha: Novinář, 1988, s. 86.

projevuje vrozenými vadami v oblasti hlavy, nižší porodní vahou a poškozením mozku (poruchy chování, nižší intelekt).

Častými problémy dětí alkoholiků je zvýšená agresivita, delikventní chování a hyperaktivita. Dále se vyskytují psychosomatické problémy, fobie, alergie nebo astma a trávicí obtíže nebo poruchy příjmu potravy. Některé děti se dokonce v období puberty mohou obviňovat, že za alkoholismus svého rodiče mohou ony, cítí se proto méněcenní a upadají do depresí.

Nežřídka se stává, že nejstarší dítě v rodině alkoholika musí místo něj převzít podstatnou část povinností a ztrácí tím část svého dětství, protože se nemůže vyvíjet přirozeně. Děti se s takovou situací vyrovnávají různě – v knize od Karla Nešpora jsem našla následující rozdělení:

„Rodinný hrdina - Přebírá nároky za problémového rodiče, což přirozeně přesahuje jeho možnosti, zejména pokud ho měl přesvědčovat, aby se polepšil. V dospělosti může takové dítě trpět pocity méněcennosti a nedostačivosti, i když může být po vnější stránce celkem úspěšné. Bývá také ohroženo nezdrženlivým vztahem k práci. Při léčbě dítěte je třeba ho směřovat k záležitostem, které odpovídají jeho věku, a nečinít ho odpovědným za problémy dospělých.

Ztracené dítě - Bývá uzavřené a stažené do sebe, málo a obtížně komunikuje, uniká do fantazií a vnitřního světa. Důležité je opět překonat návykový problém v rodině a to, aby se těmto dětem věnovala pozornost, dostalo se jim potřebné vřelosti a naučily se oceňovat vnější svět a žít v něm.

Klaun - Snaží se vyvolávat veselí, a tak odvádět pozornost od problémů, které rodinu ohrožují. Jeho heslo je lépe, když se smějeme, než abychom se hádali nebo prali. Podstatné je zase překonat návykový problém a šaškování neposilovat. Měly by se hledat přiměřené způsoby, jak pomoci dítěti se projevovat a posilovat jeho zdravé sebevědomí.

Černá ovce - Upozorňuje na sebe zlobením, delikvencí apod., a tak odvádí pozornost od problémů dospělých. I zde je důležité překonat návykový problém, neposilovat nevhodné chování, stanovit hranice a meze a posilovat sebevědomí“.³⁸

Jak můžeme vidět, žádný z těchto scénářů není pro dítě ideální. Proto by měl rodič, který není závislý na alkoholu, přimět svého partnera k léčbě, jinak bude jeho alkoholismem trpět celá rodina a na dětech to zanechá neblahé následky.

³⁸ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000, s. 83-84.

4.3 Následky alkoholismu v rodině

Z předchozích kapitol můžeme vyvodit, že alkoholismus se netýká pouze jedince, ale promítá se nejvíce do vztahů s okolím, hlavně tedy do vztahů v rodině (narušené vztahy, domácí násilí, izolace od příbuzných apod.). Následkem bývá snížení materiální i kulturní úrovně rodiny, dále pak zanedbávání pracovních povinností, dochází k lehkovážnosti a ztrátě zájmů. Alkoholik svým pitím ohrožuje nejen svou pověst, ale také své rodiny i svých přátel. „*Rodiny, které zažívají problémy s alkoholem, jsou méně stabilní, křehké. Škody v souvislosti s pitím alkoholu se zdaleka neomezují na pijáky samotné – poškození mohou být i všichni kolem. Rodiny problémových pijáků jsou zvláště zranitelné a náchylné k poškození. Dětství prožité v takové rodině může znamenat léta naplněná strádáním – často skrytým navenek a opomíjeným místy a osobami s rozhodovací pravomocí*“³⁹.

Závažným důsledkem závislosti na alkoholu je postupná ztráta pracovního výkonu, od kterého se odvíjí ztráta dovedností a pracovních návyků, které jsou nepostradatelné k výkonu profese. S tím velmi úzce souvisí ztráta společenských vazeb a úbytek v příjmech rodiny. Tím se rodina ocitá v krizi.

Roku 1995 byly Evropskou chartou o alkoholu stanoveny čtyři etické principy, které se týkají rodiny ve vztahu k alkoholismu:

- 1) „*Všichni lidé mají právo na život v rodině, společnosti a v pracovním prostředí, kde budou chráněni před úrazy, násilím a dalšími negativními důsledky konzumu alkoholu.*
- 2) *Všichni lidé mají od časného věku právo na nestranné informace a vzdělávání týkající se následků konzumu alkoholu na zdraví, rodinu a společnost.*
- 3) *Všechny děti a dospívající mají právo vyrůstat v prostředí chráněném před negativními důsledky konzumu alkoholu a – nakolik je to možné – před propagací alkoholických nápojů*
- 4) *Všichni lidé, kteří rizikově nebo škodlivě požívají alkoholické nápoje, a členové jejich rodin mají právo na dostupnou léčbu a péči*“⁴⁰

³⁹CSÉMY, L.; NEŠPOR, K. a kol. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. Praha: Disk Davle, 2001, s. 2.

⁴⁰ Tamtéž, s. 4-5

Domnívám se, že třetí bod v dnešní době nějak pokulhává – reklamy na alkohol se na nás valí ze všech médií, filmů, časopisů atd. Kdyby se tato propaganda alkoholu omezila, nemuselo by se potom řešit tolik následků alkoholismu. Bohužel, daně z alkoholu jsou velkým příjmem státního rozpočtu a prakticky žádný stát nemá zájem spotřebu nějak regulovat.

Následky alkoholismu v manželství

Jak už jsem zmiňovala, alkohol silně ovlivňuje rodinu a také vzájemné vztahy mezi partnery. Narušování rodinných vztahů probíhá pozvolna, během delší doby – někdy až do smrti jednoho z partnerů. Obětí je tedy nejen alkoholik, ale hlavně jeho partner. Chování žen k mužům-alkoholikům se liší od chování mužů k ženám-alkoholičkám. „*V případě manželů alkoholiků se ženy snaží partnerovo pití nějakým způsobem ovlivnit. Zpočátku se jej snaží zmírnit prosbami, dohodami, sliby a ujednáními, v některých případech může dojít k fyzickému domlouvání. V první fázi se snaží problém řešit v době partnerovi opilosti, posléze ovšem přicházejí na to, že je vhodnější ponechat řešení problému na dobu střízlivosti. Důvodem bývá partnerovo pasivní jednání v době opilosti, kdy není schopen vnímat a vše pasivně odsouhlasí*“.⁴¹ Bohužel, muži nemají s pijíci manželkami prakticky žádnou trpělivost – podle statistik vydrží s alkoholičkou až 10x kratší dobu než žena s alkoholikem. V této podkapitole se tedy podíváme na různé techniky, které ženy využívají, aby omezily alkoholismus svého manžela.

Rodiny alkoholiků se mnohdy pokouší své problémy utajit před okolím, avšak v případě neúspěchu řeší situaci rozvodem. Všechno záleží na tom, jak silný je partner alkoholika. V případě silného jedince může dojít ke lhostejnosti vůči pití manžela/manželky a vzniku jisté houževnatosti. Je potřebné uvést, že tento smířlivý postoj partnera může v některých případech pomoci partnerovi-alkoholikovi zpomalovat rozvoj jeho abúzu, tedy nadměrné konzumace alkoholu.

Zprvu lze velmi nesnadno poznat, zda se z muže stane alkoholik. Mlčák⁴² tvrdí, že „*pijáctví v rodině přináší určitou míru nejistoty, úzkosti a strachu ze strany manželek a rodiny mužů, kteří jsou na alkoholu závislí. Nejčastěji jsou tyto projevy úzkosti a strachu spojeny s obavami o osud partnera, popřípadě strach ze společenské izolace a degenerace rodiny, ekonomického úpadku, ale i z případné agresivity partnera.*“

⁴¹PROFOUS, J. *Průvodce alkoholovou závislostí: Především pro ženy pijících partnerů*. Praha: Galén, 2011.

⁴²MLČÁK, Z. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostrava: Repronis, 1996.

Mlčák dále uvádí fáze, kterými prochází manželky pijanů. Nejprve prožívají opakující se psychickou zátěž, kterou mohou zpočátku bagatelizovat, potlačovat nebo racionalizovat. V další fázi se snaží partnerovo chování změnit. Profous uvádí, že nejčastěji se ženy snaží o udržení kontrolovaného pití svého manžela. Výše uvedení autoři dělí manželky na několik druhů. „Častým jevem bývá, že ženy vyžadují, aby partner pil pouze v jejich přítomnosti. Fenomémem je, že jim pak sami přinášejí pití a tím mu záměrně znesnadňují kontakt s ostatními pijáky, který pro ně i pro partnera může být nebezpečný.“⁴³

Dalším druhem jsou manželky, které z důvodu větší kontroly nad mírou partnerova pití ho doprovází do hospody. Tam se svého manžela pokouší krotit, v krajních případech za něj samy alkohol pijí. Partneři-alkoholici tento přístup snad nejvíce odmítají, protože jim žena snižuje mužské ego a také důstojnost. Někdy se z těchto žen stávají alkoholičky. V extrémních případech partnerky alkoholiků dokonce obchází hospody a domlouvají se s obsluhou, aby jejich mužům nenaléval, případně jsou ochotny zaplatit i ušlý zisk. Kromě toho přejímají odpovědnost za partnera na sebe.

Pochopitelně existují i ženy, které na řešení problémů s alkoholismem rezignovaly. Kvůli stresům z úspěchů nebo neúspěchů v boji proti alkoholismu svého partnera se u těchto žen objevují potíže s psychikou a pro jistý pocit deziluze samy řeší tyto problémy alkoholem.

Dále se mohou objevovat typy manželek, které aktivně bojují proti užívání alkoholu svých manželů, například „ženskými zbraněmi“, kdy opilému manželovi odpírají intimní styk a při abstinenci mu vyhoví. I to však časem dle autora opomíjí. „Postupně také přebírají, někdy i spolu s dětmi, iniciativu i v oblastech rodinného soužití, v nichž dříve rozhodoval manžel a zatlačují tak závislého partnera do submisivní, pasivní a nerovnocenné pozice“.⁴⁴ Autor tím říká, že postupem času přestávají některé z manželek se svým partnerem počítat a raději hledají pomoc mimo rodinu. Jiné ženy od manžela spolu s dětmi odcházejí. Rodina je totiž pro dítě hlavním zdrojem toho, co považuje za normální. Přejímá tedy vzorce chování od rodičů. Je běžné, že dítě následuje příkladu svých rodičů a tím se závislost přenáší do následujících generací. Ovšem v případě alkoholismu může nastat i zcela opačný případ, kdy děti rázně odmítají příkladu rodičů a často se vyhýbají užívání alkoholu, někdy dokonce abstinují.

⁴³PROFOUS, J. *Průvodce alkoholovou závislostí: Především pro ženy pijících partnerů*. Praha: Galén, 2011.

⁴⁴MLČÁK, Z. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostrava: Repronis, 1996, s. 91.

4.4 Jak předejít rozvíjení alkoholismu?

Nejprve se podíváme na prevenci alkoholismu z globálního hlediska, případně na území našeho státu. Základním předpokladem, jak předejít dalšímu rozvoji alkoholismu, je omezit dostupnost alkoholu, např. ve stylu severských států Evropy, kde se alkoholické nápoje prodávají výhradně ve specializovaných obchodech. Také by prospělo zredukovat reklamu na destiláty, které je podle mého názoru až příliš. Možná by pomohlo také zvýšit daň z alkoholu, aby nebyl tak snadno dostupný všem. Pro srovnání: v ČR je nejlevnější pivo v širokém okolí, např. v Rakousku a Německu stojí půllitr piva v hospodě 4-6x více. U nás je bohužel pivo v restauracích levnější než minerální voda, což velice nahrává rozvoji pití alkoholu u mladých lidí – studenti si raději popovídají u piva, než aby si koupili dvakrát dražší Colu.

V rodinném prostředí je pak důležité, aby rodiče šli příkladem svým dětem – nebýt před nimi opilí, alkohol požívat vždy umírněně a hlavně uchovávat alkoholické nápoje mimo dosah dětí, např. zamčené ve skříni. Ve vlastním zájmu by rodiče měli provést osvětu o alkoholu a jiných návykových látkách - vysvětlit dětem škodlivé účinky, následky zneužití těchto látek a složitost léčby, pokud by to bylo třeba. Hlavní prevencí je ovšem najít dětem vhodné koníčky a zábavu – tedy smysluplné trávení volného času, ať už jde o sport, zájmové kroužky nebo hru na hudební nástroj. Také je důležité se dětem doma věnovat, aby neměly pocit, že jsou doma nevítané a nemusely si hledat např. pochybné party kamarádů.

5 VLIV PORUCH RODINY NA DĚTI

Poruchy funkcí rodiny mají v zásadě za následek i narušení zdraví dětí. Můžeme je rozdělit do tří skupin:

1) narušování fyzického zdraví:

- a) *aktivní (během těhotenství – nikotinismus matky; týrání a zneužívání dětí; fyzické přetěžování dětí prací aj.),*
- b) *pasivní (zanedbávání, nedostatečná hygiena, přenosné choroby, podvýživa, avitaminózy, nedodržování léčebných postupů u akutně či chronicky nemocných dětí aj.),*
- c) *psychosomatické nemoci (koktání, enuréza – pomočování, enkopréza – neschopnost udržet stolici, bolesti břicha, bolesti hlavy, mentální anorexie aj.),*

2) narušování psychického zdraví ⇒ vznik tzv. maladaptivních poruch:

- a) *nová morbidita v oblasti psychických poruch – poruchy komunikace, agrese,*
- b) *školní obtíže – neklid, neurotické projevy, sociální izolace, hyperaktivita,*
- c) *psychická deprivace – často u dětí vychovávaných v ústavním zařízení (emoční plachost, sociální izolace, agresivní chování, provokativní chování k dospělým, ubližování zvířatům, časté žalování, přejídání, narcismus),*
- d) *psychická subdeprivace – méně výrazná deprivativní symptomatologie (v rodinách s problémovými vztahy – alkoholismus, workholismus rodičů, neúplné rodiny, nechtěné děti),*
- e) *poruchy chování – lhavost, útěky z domova, krádeže, šikanování,*
- f) *asociální chování:*
 - *pasivní – únikové reakce: alkoholismus, kouření, drogy, sektářství, gamblerství,*
 - *agresivní – delikvence, kriminalita, extremistické skupiny, rasismus, vandalismus,*
 - *kompromisní – předčasná sexuální promiskuita,*
- g) *sebevražedné pokusy a sebevraždy,*

3) trestná činnost páchaná na dětech:

- *ohrožování mravní výchovy,*
- *sexuální zneužívání a prostituce dětí,*
- *únosy dětí a obchodování s dětmi.⁴⁵*

⁴⁵DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV, 1986.

Dále bych ráda řekla, že česká mládež 21. století nemá dle mého názoru jednoduché podmínky pro život a přirozený vývoj. Pochopitelně děti v rozvojových zemích jsou na tom mnohem hůře, řeší základní otázky přežití, tedy podmínky jsou nesrovnatelné. Ve své práci se ovšem zaměřuji primárně na českou rodinu. Ocitli jsme se v době masmédií, sociálních sítí, všudypřítomné elektroniky a virtuálního života. Také na nás působí přesycenost informacemi, kdy je opravdu těžké najít jen to důležité a nepodstatné informace filtrovat. Tyto faktory způsobují u mládeže (a někdy i dospělých) roztěkanost, dezorientaci, nerozhodnost a stres. Sociální sítě, jež jsou v posledních letech stále oblíbenější, sice na jednu stranu „spojují“ lidi na virtuální síti, ale na druhou stranu je mohou odcizovat v osobním kontaktu. Vznikají tak paradoxní situace, kdy si jedinec dopisuje na internetu s někým, koho v opravdovém životě ani nepozdraví (což je ta horší varianta), nebo naopak méně závažná varianta, kdy člověk nemá potřebu trávit čas virtuálně s někým, s kým se každodenně vidá.

Mnozí z nás si však již život bez internetu, počítačů, mobilů a dalších podobných zařízení nedovedou představit. V tzv. západní pokrokové kultuře se stává standardem, že se většina lidských životů odehrává virtuálně – například je možné plnohodnotně pracovat z domova přes internet, bavit se s přáteli online, hrát hry pro miliony lidí z celého světa apod. Japonsko zašlo dokonce tak daleko, že vymyslelo „virtuální přítelkyně“.

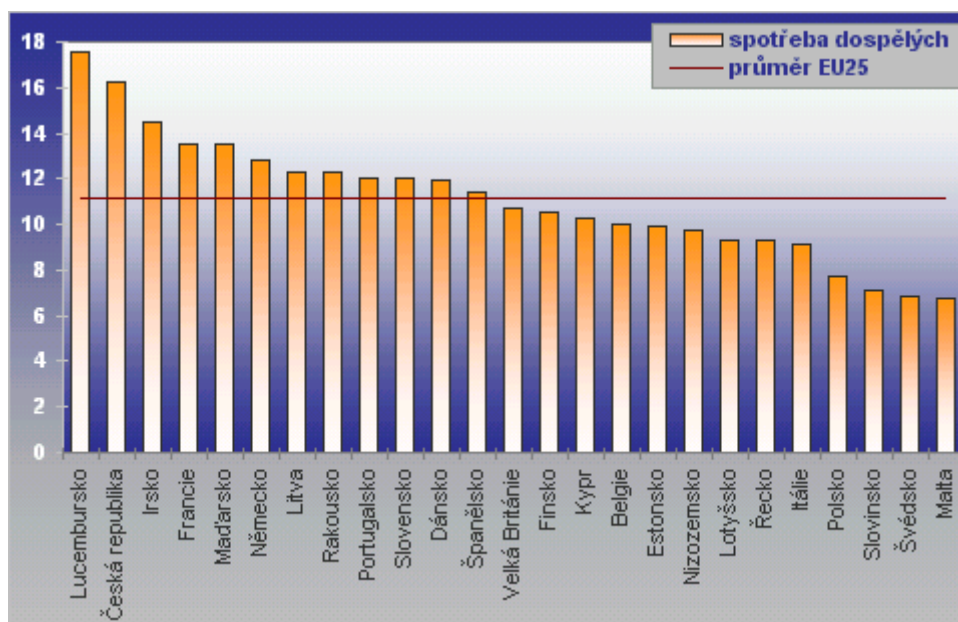
Na jednu stranu může být pro muže lákavé „vytvořit si ženu snů“, ovšem z lidského hlediska jde myslím jen o degradaci mezilidských vztahů a zjednodušené vzorce, které stejně mohou fungovat jen ve hře – lidská psychika je počítačem jen těžko napodobitelná. Podobné virtuální reality pak mohou ve výsledku bránit opravdovému rodinnému životu.

Vysoké nároky kladené na dnešní děti a mládež zase mohou vyústit v různé psychické poruchy, o kterých si povíme v dalších částech této kapitoly. Ať už jsou to deprese, mentální anorexie nebo sebevražedné sklony, všechny tyto jevy silně ovlivní fungování rodiny a soužití se stává nesnadným.

5.1 Vliv alkoholismu dospělých na mládež

Asi největším nešvarem moderní doby je nadměrná konzumace alkoholu. V ČR je kupříkladu celková konzumace piva na osobu za rok dokonce jedna z nejvyšších v celé Evropě. V případě tvrdého alkoholu si Češi bohužel také udržují neslavné přední příčky na pomyslné tabulce největších pijáků. Abychom si situaci dovedli názorněji představit,

přikládám statistiku z roku 2001 o průměrné konzumaci alkoholu (myšleno čistého lihu) v litrech na jednoho obyvatele.

Graf 1: Průměrná roční spotřeba alkoholu (v litrech čistého lihu) na 1 osobu v EU 25 v roce 2001. Zdroj: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=182

Dospělí tedy svým způsobem dávají mládeži špatný vzor – budují v ní pocit, že vypít hodně alkoholu je „in“ a „dospělácké“. Dá se říci, že alkohol je společensky tolerovaná droga, avšak ve větších dávkách je stejně nebezpečná jako tzv. tvrdé drogy. Díky jeho snadné dostupnosti a relativně nízkým cenám si ho může opatřit každý. Děti začínají experimentovat s alkoholem čím dál dříve a zvykají si na něj již v raném věku. Není pak divu, že se u některých z nich vyvine závislost na alkoholu, neboli alkoholismus. Některé děti pijí alkohol jen proto, aby zapadly do kolektivu svých kamarádů, kteří mohli začít například z důvodu psychických problémů.

„I krátkodobá konzumace alkoholu má neblahé důsledky. Alkohol se vstřebává do krve a začne působit během pěti nebo deseti minut a jeho vliv trvá v závislosti na požitém množství až několik hodin. Většina lidí cítí zhruba po dvou pivech menší zábrany a větší uvolněnost. Po dalších dvou pivech jim ztěžkne jazyk. Citové reakce jsou značně přehnané a proměnlivé. Další konzumace alkoholu může způsobit zadržávání řeči, dvojité vidění a ztrátu rovnováhy. Nakonec může člověk ztratit vědomí.“⁴⁶

⁴⁶ DAINOW, S.: *Jak přežít dospívání svých dětí*. Praha: Nakladatelství Portál, 1995, s. 127.

Mezi další návykové látky/činnosti, kterým se ovšem ve své práci věnovat nebudu, můžeme zařadit: marihuanu, čichání těkavých látek, psychoaktivní drogy nebo hazardní hry.

5.2 Poruchy příjmu potravy jako následek nefunkční rodiny

Ačkoli se poruchy příjmu potravy mohou vyskytnout u člověka jakéhokoli věku bez rozdílu pohlaví, nejohroženější skupinou jsou dospívající dívky. Nezřídka se stává, že mladé dívky v pubertě podlehnou dojmům, že jsou obézní, nelíbí se samy sobě, omezují příjem potravy a chtějí za každou cenu zhubnout. Vlivem médií – zejména kultem podvyživených modelek a ideálu krásy v extrémní štíhlosti – se jejich pocit méněcennosti dále prohlubuje, a pokud se děvčata přes tyto nedosažitelné „ideály“ krásy včas nepřenesou, hrozí u nich propuknutí některé z nemocí zvaných souhrnně poruchy příjmu potravy. Patří sem zejména anorexie, bulimie a záchvatovité přejídání. Všechny tyto poruchy také mohou souviset se zdravím vztahů v rodině – zřídka se stává, že by dobře prospívající dítě v dobrém rodinném zázemí začalo mít tyto poruchy – zpravidla se totiž jedná o situaci, kdy jsou rodiče rozvedení, nezvládají výchovu dětí nebo je jeden z nich závislý na nějaké návykové látce. Dítě potom hledá způsob, jak z nepříznivého prostředí „uniknout“ a často ho najde v nějakém druhu sebepoškozování, ať už jde o odpírání si stravy, únik ke drogám nebo fyzické trestání se na vlastním těle.

Mentální anorexie

Anorexie je duševní nemoc, která spočívá zejména v odmítání potravy a navenek se projevuje zkreslenými představami o vlastním těle. *Anorektik silně omezí příjem potravy a vyzvrátí či projímadlem odstraní potravu, kterou požil. Anorexie má za následek drastickou ztrátu váhy a může vést k poruchám menstruačního cyklu, frigiditě, ztrátě vlasů a energie. Nepodchycená anorexie končí smrtí.*⁴⁷ Mentální anorexie může být způsobena jednak již zmiňovaným kultem štíhlosti, nebo také stresovou událostí/stavem, která ovlivní vývoj dospívajícího člověka (např. šikana, stěhování se do neznámého prostředí, úmrtí blízké osoby, rozvod rodičů a jiné poruchy funkce rodiny). Mezi hlavní projevy patří:

⁴⁷DAINOW, S. *Jak přežít dospívání svých dětí*. Praha: Nakladatelství Portál, 1995, s. 123.

- „Úbytek hmotnosti minimálně o 15 % oproti tělesné hmotnosti normální pro daný věk a výšku nebo BMI index je 17,5 a méně.
- Hmotnost si pacient/pacientka snižuje sám/sama dietami.
- Vnímání sebe sama jako příliš tlusté/tlustého, přetrvávající strach z tloušťky, zkreslených představách o vlastním těle.
- Výrazná porucha hypotalamo-hypofyzo-gonadální osy projevující se u žen amenoreou, u mužů ztráta libida a potence.
- Při vzniku onemocnění před pubertou je tato opožděna či zastavena
- Nespavost, nesoustředěnost.“⁴⁸

Kromě výše uvedených projevů se mohou dostavit také pocity zoufalství, bezmoci, osamocení a deprese. V některých případech také sklony k sebepoškozování a v extrémních případech může tato nemoc skončit sebevraždou nebo smrtí z důvodu vyčerpání organismu. Není tedy radno tyto projevy anorexie podceňovat a raději věc co nejdříve řešit s lékařem nebo v poradně pro mládež, než je na záchranu života pozdě. Znam sice příběh anorektičky se šťastným koncem, kdy se během několika let vyléčila a začala opět normálně žít, ovšem úmrtnost na tuto nemoc je přibližně 50%. Rodiče by si tedy měli být vědomi hlavně toho, že jejich chování a styl života v rodině velice silně ovlivňuje děti a zejména rozpad rodiny na ně má destruktivní účinky.

Bulimie

Tato choroba se podobá anorexii v tom, že pacient omezuje příjem potravy, ale rozdíl je v tom, že se pouští do nekontrolovatelného přejídání, po kterém následuje úmyslné zvracení nebo požití projímadel. Nemocný má pocit, že může sníst cokoli, když to poté vyloučí z těla. Bulimie se nejčastěji také týká mladých dívek ve věku zhruba 13-18 let.

„Bulimie je psychickým onemocněním, které se projevuje zvracením a stárnutím kůže. Bulimie může rovněž způsobit vypadání zubů či nehtů a někdy i úplnou slepotu. Je nutné oddělit toto onemocnění od obžerství. Postižení bulimií, ačkoli si uvědomují svou ztrátu kontroly nad vlastním stravováním, se přejídají velice často, kdy se snaží hned poté (s pocitem viny z toho, že opět zklamali sami sebe a podlehli žravosti) aplikovat nejrůznější nebezpečné drastické diety, přehnané cvičení, zvracení, hladovění, užívání různých

⁴⁸PAPEŽOVÁ, H. *Začarovaný kruh anorexie, bulimie a psychogenního přejídání a cesty ven?!*. Praha: Psychiatrické centrum, 2012.

projímadel, aby se co nejdříve zbavili zkonsumovaných potravin (kalorií). Proto je bulimie zdraví nebezpečná.“⁴⁹ Nemocný nemá žádnou kontrolu nad svým příjmem potravy a stejně jako anorexie se léčí pomocí psychoterapie.

5.3 Deprese a psychosomatická onemocnění

V této nepříliš optimistické části se budeme věnovat jevům, které jsou v moderní době plné stresu stále častější. Zaměříme se hlavně na problémy deprese, sebevražedné sklony, psychosomatická onemocnění a další psychotická onemocnění. Nutno podotknout, že tyto problémy postihují člověka takřka v jakémkoli věku, ovšem u mládeže (zejména v období puberty) jsou nejčastější a asi nejvíce se dávají do souvislosti právě s touto věkovou skupinou.

Deprese jako nemoc

Předem bych ráda podotkla, že se budeme bavit o klinické depresi diagnostikované u pacienta/pacientky. Mladí lidé rádi tento pojem zlehčují a tvrdí, že mají „depku“ například tehdy, když se jim jen něco nedaří nebo jsou smutní. Opravdová deprese vzniká nejčastěji tím, že se člověk snaží vyhybat řešení krizových situací a problémů, které se poté stupňují a jedinec již není schopen řešit ani drobné problémy a konflikty. Nemoc se projevuje skleslostí, pasivitou, uzavřením se do sebe a nekontrolovatelným smutkem.

„Postižení se cítí vyčerpaně, sklesle, začínají být apatičtí ke svému okolí, nic je netěší, postupně ztrácejí zájem o dosavadní záliby, koníčky a činnosti, které jim dříve poskytovaly uspokojení. Pro vnějšího pozorovatele bývá patrné zpomalené tempo, snížená gestikulace, chudá mimika a zvýšená lítostivost, která občas vyústí v pláč. Jindy je v chování nápadné nervózní zrychlení, provázené roztržitostí a snadnou podrážditelností.“⁵⁰

Nemocný je silně pesimisticky laděný, má nízké sebevědomí, nedokáže se koncentrovat a nejeví zájem o navazování jakýchkoli mezilidských vztahů. Výše popisované příznaky deprese ovšem nemusí souviset pouze s neurotickou poruchou nebo

⁴⁹PAPEŽOVÁ, H. *Začarovaný kruh anorexie, bulimie a psychogenního přejídání a cesty ven?!.* Praha: Psychiatrické centrum, 2012.

⁵⁰JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích.* Praha: Themis, 2004, s. 240.

těžkou životní situací, ale mohou také poukazovat na jinou vážnou nemoc. „Lze vzpomenout na patologické snížení funkce štítné žlázy (hypothyreózu), infekční zánět jater (virovou hepatitidu), cukrovku (diabet) či psychotické onemocnění.“⁵¹

Léčba této nemoci je velmi složitá a časově náročná – nejčastěji se léčí kombinací antidepresiv a konzultací s psychiatrem. Příznaků deprese je také možné se dočasně zbavit relaxačními technikami, skupinovými terapiemi a různým cvičením. Přesto je tato choroba prakticky nevyléčitelná a soužití s člověkem trpícím depresí je obtížné.

Sebepoškozování a sebevražda

S výše uvedenými nemocemi může souviset také jev označovaný jako sebepoškozování. Například dívky trpící bulimií trpí po přejedení se výčitkami, že se neovládly a chtějí své chování nějak „potrestat“. Sebezničující jednání se často projevuje u lidí trpících depresí. „Sebezraňování se projevuje například pořezáváním kůže žiletkami, popálením cigaretou, ale i poškozováním zvláštními technikami „zdobení“ (piercingem).

Při vylepšování vzhledu dochází k propichování kůže na různých částech těla, mnohočetnému proděravění ušních boltců, probodění rtů, nosní přepážky, očních víček či prsních bradavek s následným zaváděním drobných kovových ozdob do ran. Tato poranění se někdy hojí čistě per primam, podruhé obtížně – zhnisanou jizvou.“⁵²

U dětí a mládeže může být toto jednání buď voláním o pomoc a poukázáním na skryté problémy, nebo snahou zalíbit se vrstevníkům a šokovat okolí. V drtivé většině případů nejsou tato zranění tak vážná, aby ohrozila zdraví nebo život jedince. Pokud však rodiče u svého dítěte zpozorují následky sebepoškozujícího jednání, měli by zbystrit, zjistit jaké má dítě problémy a pokud si neví rady, vyhledat odbornou pomoc.

Sebevražda dítěte je pro rodiče jistě to nejhorší, co je může potkat. Jakékoli úmrtí potomka je tragédie, ale je-li to z jeho rozhodnutí, pak je situace o to bolestivější. Rodiče pochopitelně chtějí vidět své děti dospět, převzít zodpovědnost a nejlépe založit rodinu, aby se mohli s dobrým pocitem stát prarodiči. Ztráta dítěte každého nadosmrti poznamená.

„Počet sebevražd u mladistvých ve věku 15 až 19 let je děsivě vysoký. Podle statistik každý měsíc spáchají sebevraždu tři lidé mladší sedmnácti let. Důvody nejsou překvapivé: konflikt s rodiči, osamělost, rozbitý vztah s chlapcem či dívkou, zkoušky. (...)

⁵¹ Tamtéž, s. 241

⁵² Tamtéž, s. 226.

Je důležité nebrat vyhrožování sebevraždou na lehkou váhu. Pokud cítíte, že dítěti nemůžete poskytnout potřebnou pomoc, kontaktujte linky důvěry.⁵³

5.4 Jak do svých problémů nezatáhnout děti

Tato závěrečná kapitolka si neklade za cíl dát naprosto účinný návod, ale spíše v několika bodech inspirovat rodiče k tomu, aby své problémy řešili účinně a nepřesouvali je na své potomky:

- začínají-li v rodině konflikty a pravidelně se opakují, neváhejte vyhledat odbornou pomoc, například v manželské poradně,
- máte-li vážný problém s nějakou závislostí, nebojte se si ho přiznat, promluvte si o něm se svým partnerem a pokuste se najít východisko,
- nezapomínejte, že děti jsou odrazem vašich osobností a nejvíce je ovlivníte vlastním chováním – „zlé příklady táhnou“,
- naslouchejte svým dětem, bavte se o tom, co si přejí a co je trápí,
- rozvod berte jako úplně poslední řešení vašich sporů s partnerem – nakonec to vždy nejvíce odnesou vaše děti.

Z toho vyplývá, že v rodině by měla na prvním místě být otevřená komunikace. Aby však mohla fungovat, je třeba budovat vztahy založené na důvěře, vytvářet přátelské prostředí a trávit volný čas s rodinou. Dětství je nenahraditelné a poznamená jedince na celý život – proto bychom se měli snažit vytvořit takové podmínky, aby se dítě zdravě vyvíjelo.

⁵³ DAINOW, S. *Jak přežít dospívání svých dětí*. Praha: Nakladatelství Portál, 1995, s. 123.

ZÁVĚR

V předložené práci byla vytvořena rámcová analýza poruch funkcí rodiny po identifikaci, které z poruch jsou nejrozšířenější. Popsala jsem, jaké jsou jejich nejčastější příčiny, a ke každé poruše jsem navrhla preventivní opatření, která mohou zabránit rozvoji těchto poruch. Poté jsem poukázala na to, že patrně největším společenským problémem v ČR je alkohol. Hlavní cíl byl tímto splněn.

Vedlejším cílům, tedy vlivu alkoholismu na rodinu a dopadu poruch funkcí rodiny na děti jsem se věnovala v posledních dvou částech práce. Došla jsem k závěru, že alkoholismus je nejhorší patologický jev, který může rodinu potkat, protože ji rozkládá po všech stránkách. Jako nejúčinnější řešení proti alkoholismu se jeví prevence, včasné rozpoznání závislosti a podpora abstinence v rodinném kruhu, dále pak smysluplné trávení volného času, komunikace v rodině a správné vzory (nepijící rodiče).

Jedním z důležitých výsledků práce je popsání funkcí rodiny a propojení s poruchami těchto funkcí. Také jsem poukázala na to, co nejčastěji spouští alkoholismus v rodině, jaké má efekty na rodinu a partnerství a jak ovlivňuje vývoj dětí.

Moje práce neobsahuje úplně všechny podrobnosti a některé části by se daly jistě zpracovat i rozsáhleji, ale věřím tomu, že bude přínosem pro ty, kdo se o problematiku zajímají.

SEZNAM GRAFŮ

GRAF 1: Průměrná roční spotřeba alkoholu (v litrech čistého lihu) na 1 osobu v EU 25 v roce 2001, strana 35.

SEZNAM ZKRATEK

BMI – body mass index (index tělesné hmotnosti)

MMO – massivelymultiplayer online (druh her pro více hráčů hraných na internetu)

NNO - nestátní neziskové organizace

NSF - Nouzový sociální fond

LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE

- CSÉMY, L.; NEŠPOR, K. et al. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. Praha: Disk Davle, 2001.
- DAINOW, S. *Jak přežít dospívání svých dětí*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. 142 s.
- DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve Statistickém a evidenčním vydavatelství, 1986.
- FIALOVÁ, L. et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.
- HAMPLOVÁ, D. et al. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2007.
- JEDLIČKA, R., P. KLÍMA, J. KOŤA, J. NĚMEC a J. PILAŘ. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004.
- KALINA, K. *Základy klinické adiktologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008.
- KRAUS, B. et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s.
- KUBIČKA, L., KOŽENÝ, J., DUPLINSKÝ, J., PLINTOVÁ, M., & TYL, J. *Psychosociální kontext konzumu alkoholu u mladých mužů*. Praha: Novinář, 1988.
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina*. Praha: SPN, 1992.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.
- MLČÁK, Z. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. 1. vyd. Ostrava: Repronis, 1996.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (Mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 250 s.
- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000.
- NEŠPOR, K.; CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti: Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat*. 2. rožš. vyd. Praha: Sportpropag, 1994.
- PAPEŽOVÁ, H. *Začarovaný kruh anorexie, bulimie a psychogenního přejídání a cesty ven?!*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 2012.

- PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999.
- PROFOUS, J. *Průvodce alkoholovou závislostí: Především pro ženy pijících partnerů*. 1. vyd. Praha: Galén, 2011.
- RABUŠIC, L., CHROMKOVÁ, B. M. Řekni, kde ti muži jsou? O chybějících mužích ve studiích reprodukce. *Sociální studia*, 2011, roč. 8, č. 4, s. 47–66.
- ROZSYPALOVÁ, M., MELLANOVÁ, A. a ČECHOVÁ, V. *Psychologie a pedagogika I: pro střední zdravotnické školy*. Vyd. 1. Praha: Informatorium, 2003. STAŠOVÁ, L., SERBOUSKOVÁ, H. Mezilidské vztahy v rodině v percepci dětí mladšího školního věku. *Sociální studia*, 2012, roč. 9, č. 2, s. 65–82.
- STONE, L. *The family, sex and marriage in England 1500-1800*. London: Weidenfeld&Nicolson, 1977.
- ŠAMANOVÁ, G. *Představy o ideálním věku pro zakládání rodiny*[online]. 9. 6. 2004 [cit. 2013-10-29]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/vztahy-a-zivotni-postoje/predstavy-o-idealnim-veku-pro-zakladani-rodiny>

Anotace

Jméno a příjmení:	Jiřina Manethová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Poruchy funkcí rodiny a jejich příčiny
Název v angličtině:	Malfunctions of family's roles and their causes
Anotace práce:	Tato práce pojednává zejména o poruchách funkcí rodiny a zkoumá jejich příčiny. Zabývá se také alkoholismem z různých pohledů. Další kapitoly se věnují různým typům rodiny, vývoji rodiny nebo vlivu alkoholismu na děti. V konečné části byl ještě věnován prostor problémům mládeže.
Klíčová slova:	poruchy funkce rodiny, alkoholismus, rodina, dysfunkce rodiny
Anotace v angličtině:	This work mostly deals with malfunctions of family's roles and investigates their causes. It also deals with alcoholism from different points of view. Further chapters are dedicated to various kinds of families, historical development of family or influence of alcoholism on children. Finally, there was a chapter dedicated to problems of the youth.
Klíčová slova v angličtině:	malfunctions of family's roles, alcoholism, family, dysfunction of family
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	45 stran
Jazyk práce:	Český jazyk